

UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ

Pedagogická fakulta

Ústav sociálních studií

Šikana jako speciálně pedagogický problém u mentálně postižených dětí

Diplomová práce

Autor:	Bc. Jiřina Krejčová
Studijní program:	N7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Sociální pedagogika
Vedoucí práce:	doc. PhDr. Pavel Vacek, Ph.D.
Oponent práce:	prof. PhDr. Blahoslav Kraus, CSc.

Zadání diplomové práce

Autor:	Bc Jiřina Krejčová
Studium:	P19P0820
Studijní program:	N7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Sociální pedagogika
Název diplomové práce:	Šikana jako speciálně pedagogický problém u mentálně postižených dětí
Název diplomové práce AJ:	Bullying as a special pedagogical problem at mentally handicapped children

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Cílem diplomové práce je zjištění, s jakým druhem šikany se ve školním prostředí a v běžném životě setkají děti s různým stupněm mentálního postižení.

Teoretická část práce se zaměřuje na popis jednotlivých stupňů mentálního postižení. Další část se věnuje vymezení základních pojmů, charakteristice jednotlivých rysů a podstaty šikany. Následují formy šikany a její možná prevence u dětí s mentálním postižením.

V praktické části je využito rozhovoru a dotazníkového šetření. Respondenty jsou žáci s mentálním postižením a jejich učitelé. Vyhodnocení výzkumné části bude zpracováno pomocí tabulek a grafů s příslušnými komentáři.

BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. Pedagogika (ISV). ISBN 80-86642-08-9.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 2., rozš. české vyd. Přeložil JÚVA, Vladimír. přeložila HLA VATÁ, Vendula. Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-185-0.

JANOŠOVÁ, Pavlína. KOLLEROVÁ, Lenka. ZÁBRODSKÁ, Kateřina. KRESSA, Jiří. DĚDOVÁ, Mária. *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada, 2016. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2992-3.

ŘÍČAN, Pavel. JANOŠOVÁ, Pavlína. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2991-6.

ŠVARCOVÁ-SLABINOVÁ, Iva. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2003. Speciální pedagogika (Portál). ISBN 80-7178-821-x.

VALENTA, Milan, MICHALÍK, Jan. LEČBYCH, Martin. *Mentální postižení*. 2., přepracované a aktualizované vydání. Praha: Grada, 2018. Psyché (Grada). ISBN 978-80-271-0378-2.

Garantující pracoviště: Katedra sociální pedagogiky,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: doc. PhDr. Pavel Vacek, Ph.D.

Oponent: prof. PhDr. Blahoslav Kraus, CSc.

Datum zadání závěrečné práce: 1.2.2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci s názvem „*Šikana jako speciálně pedagogický problém u mentálně postižených dětí*“ vypracovala pod vedením vedoucí diplomové práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

Dále prohlašuji, že diplomová práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2007 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, disertačními a habilitačními pracemi na UHK).

V Chebu dne 18. 6. 2021

Podpis

Poděkování

Děkuji doc. PhDr. Pavlu Vackovi, Ph.D., který ochotně a trpělivě vedl mou diplomovou práci.

Děkuji nejen za podnětné rady, ale především za podporu.

Mé poděkování patří také kolegům a žákům, kteří se bez váhání zúčastnili výzkumu, partnerovi a členům rodiny, kteří mi byli velkou oporou.

Anotace

KREJČOVÁ, Jiřina. *Šikana jako speciálně pedagogický problém u mentálně postižených dětí*. Hradec Králové: Ústav sociálních studií Univerzity Hradec Králové, 2021, 79 stran. Diplomová práce

Cílem diplomové práce je získat relevantní informace o tom, s jakým druhem šikany se ve školním prostředí a v běžném životě setkávají děti s různým stupněm mentálního postižení.

Teoretická část práce se ve své první části zaměřuje na vymezení základních pojmů, charakteristiku jednotlivých rysů, podstatu, formy šikany a její prevenci. Závěrečná část se věnuje popisu jednotlivých stupňů mentálního postižení.

Praktická část se formou polostrukturovaného rozhovoru u dětí a dotazníkového šetření u pedagogických pracovníků snaží získat relevantní informace o šikaně u dětí s mentálním postižením. Respondenti jsou žáci s mentálním postižením a pedagogičtí pracovníci školy.

Vyhodnocení výzkumné části bude zpracováno pomocí tabulek a grafů s příslušnými komentáři.

Klíčová slova

Mentální postižení, šikana, agresor, oběť, formy šikany, základní škola

Annotation

KREJČOVÁ, Jiřina. Bullying as a special pedagogical problem at mentally handicapped children. Hradec Králové: Institute of Social Studies, Univerzity of Hradec Králové, 2021, 79 pages. Diploma Dissertation Degree Thesis

The aim of the diploma thesis is to find out what kind of bullying children with different degrees of mental disability encounter in both the school environment and in everyday life.

The theoretical part of the work in its first part focuses on the describes basic terms, characteristics of individual features the nature, forms of bullying and its prevention. The final part describes the individual degree of mental disabilities.

The practical section tries to get an overview of bullying using semistructured interview with children and a questionnaire for pedagogical staff. The respondents are pupils with mental disabilities and pedagogical staff of the school.

The results of the research will be presented in tables and graphs with appropriate comments.

Keywords

Mental disability, bullying, aggressor, victim, forms of bullying, elementary school

Obsah

Úvod	9
1 Definice pojmu šikana	11
1.1 Podstata a rysy šikany.....	13
2 Aktéři šikany	16
2.1 Agresor	16
2.2 Oběť	19
3 Stádia šikany	22
4 Příčiny šikany.....	24
5 Formy šikany	26
5.1 Školní šikana.....	27
5.2 Kyberšikana	29
6 Šikanování z právního hlediska	32
7 Prevence	33
7.1 Program primární prevence	34
7.2 Preventivní program	35
7.3 Školní metodik prevence	35
7.4 Výchovný poradce.....	36
7.5 Speciální pedagog.....	36
8 Mentální retardace	37
8.1 Lehká mentální retardace.....	38
8.2 Středně těžká mentální retardace.....	38
8.3 Těžká mentální retardace.....	39
8.4 Hluboká mentální retardace.....	39
8.5 Jiná a nespecifikovaná mentální retardace	39
9 Výzkumné šetření	40
9.1 Cíl výzkumu	40

9.2	Způsob výzkumného šetření a jeho realizace	42
9.3	Výzkumné šetření – charakteristika výzkumného terénu.....	43
9.4	Výzkumný soubor.....	44
9.5	Analýza získaných údajů z rozhovorů.....	45
9.6	Vyhodnocení výsledků šetření.....	49
9.7	Analýza získaných údajů z dotazníkového šetření	52
9.8	Vyhodnocení výsledků šetření.....	68
9.9	Shrnutí výsledků výzkumu	68
	Závěr.....	70
	Seznam použitých zdrojů:	72
	Seznam grafů a tabulek	75
	Seznam příloh.....	76

Úvod

Hlavním cílem diplomové práce je zjistit, zdali se šikana vyskytuje i u dětí s mentálním postižením. Případně v jaké míře a formách ji nejčastěji můžeme pozorovat. Tímto tématem se se zabývá malé množství odborníků a patrně by si v dnešní společnosti zasloužilo větší pozornost.

V teoretická část je zaměřena na definici základních pojmů – šikana a mentální postižení.

Úvodní kapitola se věnuje definici pojmu šikana, jeho obecnému významu a rozdílnosti z pohledu různých odborníků. První podkapitola se zabývá vymezením základních pojmů, popisem podstaty, rysů šikany a vnějších znaků šikany.

Druhá kapitola se věnuje samotným aktérům tohoto fenoménu. Mezi aktéry šikany řadíme agresora, oběť, pedagoga, rodiče agresora a oběti, publikum, pro které agresor šikany inscenuje a v neposlední řadě i širší společnost. Záleží na postoji celé společnosti, jak k patologickému chování přistupuje. Z účastníků šikany je detailněji popsána role agresora a oběti. Dočteme se, kdo je agresor, jak jej poznáme podle charakteristických znaků nebo typy agresorů. V podkapitole o oběti se dočteme, jak ji definujeme, jaké jsou její typologie, nebo co šikana může oběti způsobit.

Třetí kapitola pojednává o stádiích šikany, jak je popsal Michal Kolář ve své knize „*Nová cesta k léčbě šikany (2011)*“. Je zde definováno všech pět stádií.

Další, čtvrtá kapitola popisuje příčiny šikany. Je zde soupis možných příčin a motivů k šikanování a faktory, které je ovlivňují.

Pátá kapitola se zaměřuje na formy šikany. Stručně jsou zde popsány formy, které se týkají především dospělých jedincův pracovním procesu nebo nejsou tak časté. Podrobně vysvětluje školní šikany a kyberšikany.

Šestá kapitola se soustředí na právnímu vymezení pojmu. Šikana sama o sobě není trestným činem, aby se jí stala musí být naplněna skutková podstata nějakého trestného činu.

Poslední kapitola týkající se šikany upozorňuje na nutnost prevence na škole, ve třídě, spolupráci mezi rodinou a školou, mezi poradenskými zařízeními. Každá škola by měla mít vypracovaný program primární prevence, z něhož vychází preventivní program. Prevenci na škole převážně řeší školní metodik prevence a výchovný poradce.

Poslední kapitola teoretické části se věnuje mentálnímu postižení. Je zde popsáno šest druhů mentálních postižení.

Praktická část se věnuje výzkumnému šetření. Toto šetření probíhalo na základní škole zřízené podle §16 školského zákona. Výzkum byl rozdělen do dvou částí.

Hlavní výzkumná část se věnovala rozhovorům s dětmi, které odpovídaly na otázky týkající se šikany. Tyto rozhovory byly následně přepsány a zpracovány pro účely diplomové práce.

Druhou částí výzkumu je dotazníkové šetření, které bylo provedeno mezi pedagogickými pracovníky té samé základní školy. Dotazníky byly zpracovány pomocí tabulek a grafů s příslušnými komentáři.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Definice pojmu šikana

Pojem šikana se nejen v české společnosti často vyskytuje v různých formách a druzích. V průběhu let se jen mění její projevy. Slovo šikana pochází z francouzského slova „chicane“, které znamená ubližování, týrání či zlomyslné obtěžování. Jedná se o patologické chování, které je všudypřítomné a můžeme se s ním setkávat celý život. Objevuje se v rodině, mateřské škole či dalších vzdělávacích institucích. S tímto fenoménem se často můžeme setkávat i na pracovišti, v ústavním zařízení, ale i ve volnočasových aktivitách. Výskyt není podmíněn věkem. Závažnost tohoto chování spočívá v tom, jaké následky zanechávají opakované ataky na tělesném a duševním zdraví.

S tímto problémem pracuje řada vědních disciplín, a tudíž šikanu definovalo mnoho autorů a bylo provedeno mnoho průzkumů. Stále ale neexistuje jednotná definice. Z provedeného výzkumu p. Koláře, který byl proveden na různých typech škol naší republiky vyplývá, že největší obtíže s výskytem šikany mají základní školy běžného typu, dále pak dříve označované praktické školy (dnes se označují jako školy pro děti se speciálnímu vzdělávacími potřebami) a odborná učiliště. Dle metodického pokynu ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních je šikana definována takto: „*Šikana je agresivní chování ze strany žáka/ů vůči žákovi nebo skupině žáků či učitelů, které se v čase opakuje (nikoli nutně) a je založeno na vědomé, záměrné, úmyslné a obvykle skryté snaze ublížit fyzicky, emocionálně, sociálně a/nebo v případě šikany učitele také profesionálně. Šikana je dále charakteristická nepoměrem sil, bezmocností oběti, nepřijemností útoku pro oběť a samoučelností agrese*“.¹ Říčan ji definuje takto: „*Šikana je ubližování někomu, kdo se nemůže nebo nedovede bránit, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Obyčejně o šikaně mluvíme tehdy, když jde o opakované jednání, ve velmi závažných případech označujeme za šikanu i jednání jednorázové, s hrozbou opakování*“.² Martínek považuje šikanu za jev: „*Kdy jeden nebo více žáků úmyslně a většinou opakovaně týrá spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci*“.³

¹ Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních článek 2, s. 1.

² ŘÍČAN, P., JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. Vyd.1. Praha: Grada, 2010. s. 155.

³ MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2. aktualizované a rozšířené vydání, Praha: Grada, 2015. s. 152.

Šikanu můžeme v obecném měřítku charakterizovat jako psychické a fyzické omezování uvnitř různých sociálních, ale i věkových skupin. Jedná se o komplexní psychologický, sociologický a mravní problém napříč generacemi. Stává se, že je těžké určit hranici mezi škádlením a šikanou. Neexistuje přesná jednoznačná hranice mezi tím, jaké chování lze již považovat za šikanu a jaké ještě ne. Formy šikany jsou velmi různorodé stejně jako metody, kterými je prováděna. Abychom však mohli hovořit o šikaně, musí jít o chování úmyslné a opakující se pravidelně po delší dobu. Velice zřídka jde o jednorázové konflikty, u kterých lze ale předpokládat tendenci opakování. Pokud bychom tedy chtěli šikanu ještě dále charakterizovat, jde o nespravedlivé a nestejně rozložené síly. Zpravidla má agresor nad obětí fyzickou či početní převahu. Nelze tedy říct, že se jedná pouze o násilí ve formě jeden proti jednomu. Může jít o ubližování slabšímu jedinci nebo skupině silnějším jedincem nebo skupinou. Nemusí se však jednat pouze o ataky fyzické, ale také psychické. Za šikanu považujeme i zesměšňování, nadávky, pomlvy, manipulaci a intriky. Psychické násilí je většinou pouze počáteční fází šikany absolutní, tedy fyzické, ale pokud zůstane pouze u této formy, je i tento agresor zákonem postihnutelný.⁴

V trestním zákoníku se pamatuje na oběti trestného činu pomlvy v § 184, který směřuje k ochraně vážnosti, cti a pověsti každého jednotlivce, kdy je vážně narušen jeho společenský život. Nelze tedy prvotní projevy psychického násilí podceňovat či bagatelizovat. Citliví jedinci si i z tohoto projevu nadřazenosti a síly odnášejí dlouhodobé problémy. Mezi další možné trestné činy v souvislosti se šikanou bývají nejčastěji postihovány jako trestný čin omezování osobní svobody, trestný čin vydírání, trestný čin ublížení na zdraví, trestný čin poškozování cizí věci a mnoho dalších.⁵ Následky šikany si do dalšího života odnášejí všichni zúčastnění, největší dopad má ale pochopitelně na samotnou oběť.

Není tedy rozhodující, jak přesně zní formulace tohoto nežádoucího jevu, ale jeho samotná existence – přítomnost. Šikana je všudypřítomný fenomén a možností, jak k ní přistupovat je mnoho. Dá se jenom přihlížet, anebo fabulovat o tom že tento jev vůbec neexistuje. Bohužel je stále více pravděpodobné, že se s ní dříve nebo později setká někdo z našeho blízkého okolí, nebo dokonce postihne nás samotné.

⁴ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001.

⁵ ŠÍP, Martin. *Šikana z právního hlediska* [online]. Tábor, 2002 [cit. 2021-6-16]. Dostupné z: https://www.sikana.org/clanky_soubory/sikana.html

1.1 Podstata a rysy šikany

Základní podstatou šikany je převaha sil nad jedincem či skupinou osob. Nejedná se jen o fyzické projevy nadřazenosti, ale i psychické projevy síly. Oběť často vykazuje projevy slabosti, apatie a těchto znaků agresor často využívá k počáteční fázi ataku, které mohou vést k dalším stupňům agrese. Může být velmi obtížné rozpoznat, jestli se v daném kolektivu vyskytuje šikana nebo nikoliv. Zjišťování tohoto nežádoucího jevu vyžaduje velmi dobrou znalost rozměru šikanování, ale také podmínek a prostředí ve kterém k šikaně dochází. Pedagog, zaměstnavatel či rodič může šikanu rozpoznat včas, ale musí velmi dobře vnímat dění v kolektivu, popřípadě pozorováním odhalit i třeba drobné nuance, odlišné od běžného chování. Pozorné sledování nám často pomůže odhalit určité typické rysy, kterými se tento patologický jev vyznačuje. Všimnout si varovných signálů nám pomůže tzv. trojdimenzionální „mapa“ vnějších projevů, podle které lze projevy šikanování členit:

- přímé a nepřímé,
- fyzické a verbální,
- aktivní a pasivní.⁶

Přímé rysy šikany se mohou projevovat následujícími znaky:

- nepřiměřená kritika na adresu jedince,
- kopání, honění, strkání – oběť útoky neoplácí,
- rvačky, ve kterých je jeden viditelně slabší a snaží se uniknout,
- manipulace s informacemi, které jedinec potřebuje ke své činnosti,
- příkazy od jiných, kterým se jedinec podřizuje,
- nadávky, hanlivé přezdívky, posměšné poznámky, ponižování, hrubé žerty.⁷

Přímé rysy šikany lze registrovat i v době přítomnosti pedagoga či zaměstnavatele. Je celkem logické, že se samozřejmě budou projevovat mírněji, než když se vzdálí, ale pokud bude dostatečně vnímavý, může tyto projevy v kolektivu zaregistrovat. Pokud jde o nepřímé projevy, jedná se o takové projevy, díky nimž se dá usuzovat přítomnost šikany, a to i přesto, že učitel nebo nadřízený není bezprostředním svědkem jednotlivých skutečností.

⁶ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011. s.37

⁷ Příloha č. 4. *Přímé a nepřímé varovné signály šikanování* In. Příloha č. 6. *Školní šikana* In. Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže (Dokument MŠMT č. j: 21291/2010-28.

Nepřímé projevy šikany mohou být tyto:

- jedinec o přestávkách vyhledává přítomnost učitele nebo nadřízených,
- je často sám, ostatní o něj nejeví zájem, nemá kamarády, straní se kolektivu,
- nechce jít ráno do školy, do zaměstnání,
- zhoršení prospěchu, absence, nemocnost,
- je smutný, často pláče,
- mívá odřeniny, modřiny či jiná drobná poranění, jejich původ nechce vysvětlit,
- rád by se přestěhoval, změnil školu, zaměstnání,
- nosí znečištěné, poškozené věci nebo často věci postrádá,
- objevují se u něj sebedestrukční sklony.⁸

Schopností uvidět varující signály agrese pomáhá další rozčlenění projevů šikanování na fyzické a verbální, aktivní a pasivní. „Kombinací shora uvedených tří dimenzí nám vzniká osm forem šikanování:

1. Fyzické přímé aktivní – agresor, útočníci oběť kopou, fackují, škrtnou, mučí aj.
2. Fyzické aktivní nepřímé – v tomto případě využívá agresor-kápo tzv. „nohsledy“, aby oběť zbilil. Dochází k ničení věcí oběti, nebo jejich krádeži.
3. Fyzické pasivní přímé – tzv. fyzické bránění oběti v dosahování jejích cílů, agresor například nedovolí, aby si oběť sedla do lavice, vrátila do třídy apod.
4. Fyzické pasivní nepřímé – tzv. odmítnutí splnění požadavků, například agresor odmítne oběť pustit ze třídy, na záchod, do šatny apod.
5. Verbální aktivní přímé – nadávání, zesměšňování, urážení oběti.
6. Verbální aktivní nepřímé – do této skupiny patří tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních, rozšiřováním pomluv.
7. Verbální pasivní přímé – neodpovídání na pozdrav.
8. Verbální pasivní nepřímé – spolužáci, spolupracovníci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho co udělali její spolužáci – trýznitelé.⁹

⁸ Příloha č. 4. *Přímé a nepřímé varovné signály šikanování* In. Příloha č. 6. *Školní šikana* In. Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže (Dokument MŠMT č. j: 21291/2010-28.

⁹ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011. s. 37

Na základě shora uvedených projevů – varujících signálů je žádoucí co nejrychleji vyhodnotit vzniklou situaci, snažit se ji urychleně řešit za využití prostředků, které se definují podrobně v kapitole prevence.

Vnější znaky jsou dalším vodítkem k odhalení a následnému léčení patologického chování ve společnosti. Nepřiměřené chování jedince či skupiny směřované proti jedinci či skupině musí být záměrné, což je konání s vědomím, že někomu ubližují. Zde vyvstává otázka, zdali si lidé s mentálním postižením uvědomují, že i oni mohou být nejen obětí, ale i aktivními aktéry či dokonce samotnými agresory. Je tedy velmi těžké posoudit do jaké míry jsou schopni chápat následky svého chování a tím pádem i jeho záměrnost. V tomto případě se často jedná o pudové chování.

Dalším vnějším rysem je opakované konání. Můžeme se i setkat s případy, kdy opakování není podmínkou, ale ve většině případů je to jeden z hlavních znaků šikany.

Za jednorázovou agresi můžeme považovat šikanu, pokud se oběť a agresor již znovu nesetkali. Většinou se jedná o opakované porušování sociálních norem, a postupné narůstání intenzity agrese, která se stupňuje a nepoměr mezi obětí a agresorem je zřejmý. V počáteční fázi šikany nejdříve hovoříme o psychické převaze, méně odolný jedinec se necítí dobře v kolektivu, je neoblíben, odstrkáván. Stává se okrajovým členem skupiny, ostatní ho odmítají a vzniká zde zárodečná podoba šikanování. V následujících stádiích se manipulace zvětšuje a objevuje se i fyzická agrese. Nepoměr sil je znatelnější. Posledním vnějším znakem, který je typický pro šikanu, je samoučelnost agrese. Hlavním cílem agresora je upokojení z převahy nad slabším jedincem. Není neobvyklé, že útočník si svým chováním kompenzuje vlastní pocity méněcennosti a nedostatek sebevědomí. Tímto jednáním se tak často snaží řešit své problémy. Ani toto ale není pravidlo.¹⁰

Kolář ve své praxi stanovil pětistupňové schéma, které popisuje a následně pomáhá řešit jednotlivá stádia šikany. První stupeň je zrod ostrakismu. Druhý stupeň je fyzická agrese a přitvrzovaná manipulace. Třetí stupeň je klíčový moment – vytvoření jádra skupiny. Ve čtvrtém stupni většina přijímá normy agresorů. Poslední pátý stupeň je totalita neboli dokonalá šikana.¹¹ Podrobněji toto schéma popisují v kapitole Stádia šikanování.

¹⁰ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011.

¹¹ Tamtéž

2 Aktéři šikany

Mezi aktéry šikany nepatří jen agresor a oběť, jak se často společnost domnívá, ale je zde mnoho vedlejších aktérů. Významnou roli u šikany hraje skupina, ve které se jedinec pohybuje, jeho pozice v této skupině a celkové prostředí.

Mezi aktéry můžeme zařadit publikum, kterému chce agresor předvést svou moc. Zastánců oběti bývá v kolektivu málo, ale nejsou žádnou vzácností. Jsou to osoby s prosociálním cítěním a smyslem pro odpovědnost. Dalším aktérem je pedagog. Svým chováním může neúmyslně usnadnit rozvoj šikany v třídním kolektivu, například špatně provedeným sociometrickým šetřením či být oprávněnou kritikou ostrakizovaného dítěte. Pedagog si musí dávat velký pozor na své jednání a už případné náznaky patologického chování řešit. Rodiče jak agresorů, tak obětí můžeme považovat za další aktéry šikany. Výchova rodičů nás ovlivňuje v tom, jak se budeme chovat k ostatním. Rodiče agresora často netuší, co jejich dítě dělá, pokud nebo dokud se šikana neprovalí. Na druhou stranu rodiče oběti ne vždy věří dítěti, co se mu děje nebo to bagatelizují a zasáhnou až ve vážném případě. Mezi poslední skupinu aktérů patří místní komunita a potažmo i celá společnost s tím, jak se ke všem patologickým jednáním staví.¹² nelze jednoznačně říct, kdo se stane agresorem a kdo obětí. V určitých situacích se každý z nás může stát jedním nebo druhým. Lze však z výchovy v primární skupině a chování jedince vyzorovat, zda inklinuje k pozici oběti nebo agresora.

2.1 Agresor

Pod touto definicí se skrývá šikanující dítě. Hlavní aktér šikany je jedinec, který má dispozice k agresivnímu chování. Přestože by je měl mít do jisté míry v sobě každý člověk, a to zejména, aby mohl přežít v dnešní společnosti, musí mít i tyto ostré lokty určitou hranici. Agresor toto vymezení často ztrácí a podléhá opojnému pocitu převahy a síly. Je to osoba, která se aktivně zúčastňuje šikany, a především tyto ataky vede. Tento člověk má typické vlastnosti, jejichž znalost nám může pomoci odhadnout, kdo je agresor ve skupině. Musíme si dát pozor na výjimky, které se mohou vyskytnout, neboť zdání někdy klame. Agresor často bývá krutý, zlomyslný, dominantní, panovačný, neukázněný, temperamentní, silný, bez empatie nebo neoblíbený u spolužáků. Ti s ním souhlasí často jen ze strachu, aby se sami

¹² ŘÍČAN, Pavel. JANOŠOVÁ, Pavlína. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010.

nestali obětmi. Musíme si dát ovšem pozor na agresory, kteří se skrývají za tzv „andělskou tvář“. Kdy se za inteligencí, laskavostí a vlídností skrývá velké zlo.¹³

Jako agresivita se označuje tendence, pohotovost k násilnému způsobu reagování či je popisována jako vlastnost a postoj k násilí. Je to určitá schopnost mobilizovat své síly k dosažení nějakého cíle a schopnost vzdorovat. Agresoři bývají často nadprůměrně tělesně zdatní, silní a obratní jedinci. Využívají fyzickou sílu k vytvoření nátlaku a zastrašování skupiny či jedince. Šikanu ale dokáže bez větších obtíží zrealizovat i slabší jedinec, který může mít převahu v jiných oblastech. Jeho inteligence spojená s bezohledností a krutostí mu dokáže vyvážit nedostatek tělesné síly. Agresorovi často chybí schopnost empatie. Nedostatek schopnosti se vcítit do druhého však jeho chování neomlouvá. Častou výmluvou útočníků bývá právě to, že nevěděl, že oběti ubližoval. Ubližovat je pro něho většinou radost a získává tím své často zakrnělé sebevědomí. Agresoři mohou pocházet z rodinného prostředí, kde je patrná tolerance k násilí. Násilí na dítěti se dopouští samotní rodiče, nebo sourozenci dítěte. S nástupem do předškolního a školního prostředí pak ani oni nerozlišují v počátku škodlivost svého jednání. Později jim toto dominantní chování hojí rány způsobené v primárním sociálním prostředí – rodině. Protože doma trpí nedostatkem vřelého zájmu a lhostejností, vymáhají si svou pozici poté mezi vrstevníky a spolupracovníky. Nelze však určit jednotnou společenskou vrstvu, ze které agresor pochází. Někdy může mít dotyčný zdánlivě ideální rodinné zázemí. Úplnou, milující rodinu, která uspokojuje nadmíru všechny jeho potřeby a přání, ale neposkytujeme příliš zpětné vazby a pozornosti, o kterou agresor usiluje. Důležité tedy je zjistit jsou-li splněny i další znaky šikany. Každý „rváč“ nemusí být agresorem. Často to může být pravý opak „rváče“. Člověk s „andělskou tvář“ a nevinným úsměvem má tendence své mimiky a vzezření zneužívat.¹⁴

Ve školním prostředí může mít agresor problémy s porušováním řádu, má slabší prospěch a pracovní výsledky. Celková kulturní úroveň v rodinách aktérů šikany bývá často nízká. Ne vždy tomu ale tak je. Může být v kolektivu neoblíbený, ať pro svou etnickou příslušnost, fyziognomii, kdy již v jeho výrazu a rysech můžeme pozorovat určitou hrubost, či jeho jinou odlišnost.

Agresor může být i inteligentní jedinec, může mít dobré sociální postavení. Tito jedinci se stávají agresory zejména pro pobavení a rozptýlení svého jinak zdánlivě pohodlného života. Velice často poté ovlivní své okolí – skupinu a ta s jeho chováním, které se

¹³ ŘÍČAN, Pavel. JANOŠOVÁ, Pavlína. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010.

¹⁴ Tamtéž

v původním konceptu zdálo zábavné, začne souhlasit. Právě tito tzv. dobře situovaní agresori získávají svým dominantním chováním své stoupence, svou skupinu, ale naplňují také tak touhu dominovat a ovládat druhé.¹⁵ Můžeme rozlišit tři typy agresorů:

1. „**Hrubíán**“ je primitivní, impulsivní, hrubý, s kázeňskými problémy, má narušený vztah k autoritě, mnohdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností. Šikanuje tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, šikanování používá cíleně k zastrašování ostatních. V rodinném prostředí se často vyskytuje agrese a brutalita rodičů. Agresori násilí napodobují a vracejí.
2. „**Elegán**“ je velmi slušný, kultivovaný, zvýšeně úzkostný. Jedná se o sociálně zdatného jedince, často pomocná ruka učitele. Jeho projevy násilí a mučení jsou cílené a rafinované, skryté, bez přítomnosti svědků. V rodinném prostředí je časté uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky.
3. „**Vtipálek**“ je optimistický, dobrodružný, "srandista", se značnou sebedůvěrou, výmluvný, většinou oblíbený a vlivný. Šikanuje pro pobavení sebe i ostatních, má snahu vypíchnout "humorné a zábavné" stránky oběti. V rodinném prostředí je značná citová deprivace, nepřítomnost duchovních a mravních hodnot.¹⁶

Metodický portál RVP typologii agresorů rozšířil o další 3 typy:

4. „**Agresor spouštějící ekonomickou šikanu**“ je dítě, které disponuje nadbytkem materiálních věcí a rodiče ho v tom podporují, ale chybí jim cit a porozumění s rodiči. Majetek tohoto dítěte potom slouží k rozvrstvení třídy. V třídní hierarchii nezaujímají vedoucí místa děti, které něco umí, ale ty, které mají lepší mobilní telefon a značkové oblečení.
5. „**Nudící se agresor**“ je dítě, které není z rodiny k ničemu veden a jen se nudí. Svou nudu zahání tím, že ubližuje někomu jinému, a to mu dává pocit, že konečně žije a dělá něco co ho baví.

¹⁵ ŘÍČAN, Pavel. JANOŠOVÁ, Pavlína. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010.

¹⁶ Policie České republiky: *Preventivní informace. Šikana*. [online]. ČR: Policie ČR, 2019 [cit. 2020-03-30]. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/preventivni-informace-sikana.aspx>

6. „Agresor brání se konkurencí“ kdy agresor je často osoba, u které se projevují poruchy chování. Mezi tyto poruchy patří disociální chování, které je typické lhaním, vzdorovitostí, zlozvyky. Asociální chování, které je závažnější a typické záškoláctvím, útěky, závislostmi a zneužíváním psychoaktivních látek. Antisociální chování, kde se největší míra závažnosti projevuje kriminalitou či delikvencí.¹⁷

2.2 Oběť

Dalším hlavním aktérem šikany je oběť. Za oběť šikany je považován jedinec nebo skupina, která se „nenaučila“ obranným postojům. Jeho pasivita agresory provokuje k dalším útokům, aby na něm vyzkoušeli, kolik vydrží, aniž by se bránil. Je častým jevem, že každá skupina si najde svoji oběť, bývají však pro to rozličná kritéria. Obětí šikany se může stát prakticky kdokoli, většinou neumí skrývat strach. Kolář vymezil tyto typy obětí: „typická oběť“, která je tichá, málomluvná, nepříliš fyzicky zdatná. „Slabá oběť“, která má psychický nebo tělesný handicap, „silná oběť“ je nahodilá osoba v nesprávný čas na nesprávném místě. Předposlední je „deviantní a nekonformní oběť“. Je jedinec, který nějakým způsobem nezapadá do „běžných“ standardů a norem, ať již je to dáno její příslušností k nějaké subkultuře, nebo odlišným chováním vůbec. Poslední skupinu představují „šikanovaní žáci s životním scénářem oběti“. Jedná se o oběti, které neumí zakrývat vlastní strach, staví se sami do pozice podřízenosti a pro agresory jsou tedy ideálními cíli. Nejsou v kolektivu příliš oblíbení, nedokážou zaujmout, pobavit. Obětí šikany mohou být i slušní žáci s dobrým prospěchem, bez zjevného tělesného či psychického deficitu. Agresor u nich vycítí jistý stupeň nejistoty a pokusí se jedince atakovat. Pokud se dotyčný neohradí, proti takovému chování, následuje další útok, tentokrát už nejde o náhodný pokus. Avšak problém může nastat, když obětí je provokatér a „darebák“, v takovém případě se šikana složitě odhalí a těžko rozplétá. Aby tato problematika nebyla tak jednoduchá, není neobvyklé, že oběť je zároveň agresorem. Ať jde o jakýkoliv typ oběti a jakkoliv je situaci těžké rozklíčovat, žádný jedinec nesmí být týrán.¹⁸

Jiné vodítko k tomu, jak poznat v kolektivu oběť nabízí ve své knize Říčan. Dle něj se jedná o dítě, které nějakým způsobem vybočuje z kolektivu. Jedná se o jedince, který je v

¹⁷ MARTÍNEK, Zdeněk. *Kdo jsou agresori a oběti v rámci šikany. Typologie agresorů a obětí*. [online]. In: 16. 10. 2013 [cit. 2021-6-2]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/k/z/17907/KDO-JSOU-AGRESORI-A-OBETI-V-RAMCI-SIKANY-TYOLOGIE-AGRESORU-A-OBETI.html/>.

¹⁸ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011. s. 144

sehraném kolektivu nový či se nějakým způsobem odlišuje. Je nadaný, vyspělý, nebo naopak má nějaký handicap. Nemusí se jednat o tělesné nebo mentální postižení, jde o viditelnou odlišnost, jako je nadváha, brýle, barva pleti, nemódní oblečení a jiné.¹⁹

Další typologie oběti ve školním prostředí:

1. **„Oběť na první pohled“** – jedná se o jedince, kteří vysílají do svého okolí určité signály slabosti. Jsou slabší než ostatní, bojácní a mívají například zvláštní barvu vlasů nebo nosí brýle. Ve skupině se neumí prosadit, často jsou zamklí a osamocení. Stávají se tak terčem legrácek, výsměchu a neumí se jim patřičně bránit.
2. **„Oběti setrvávající dlouhou dobu pod ochrannými křídly matek“** – jde o jedince, jejichž rodiče (především matky a babičky) si nedokážou připustit, že jejich dítě dozrává do určité fáze svého vývoje a stává se samostatným. Z dětství si onu potřebnou samostatnost neosvojí, a i v dospělosti neustále vyhledává společnost lidí, kteří mu ochranné prostředí nabídnou. Pokud se takové dítě odhalí ve skupině zdravě sebevědomých a samostatných lidí, ukáže svou slabost i takovým členům skupiny, kteří toho následně využijí ve svůj prospěch a získání lepšího statusu ve skupině.
3. **„Handicapovaní lidé“** – jsou velice snadné oběti. Současné školství, kde je hlavním směrem integrace a inkluze postižených dětí do základních škol, často vyvolává pochyby o správnosti takové myšlenky. Tento trend je správně myšlený a nelze nic namítat proti tomu, aby si společnost uvědomila, že mezi námi žijí jedinci, kteří jsou tělesně či mentálně postižení. Naopak i postižený jedinec, pokud se má dobře zařadit do života, musí se naučit žít do jisté míry samostatně mezi zdravou populací. Nesmí se však pominout fakt, že jsou od ostatních něčím odlišni a odlišnost se často neodpouští. Je tedy nutné věnovat větší pozornost prevenci a pozorování skupiny.
4. **„Učitelské děti“** – jsou jednou z nejčastějších obětí šikany především v případě, že rodič učitel učí na stejné škole, kam dítě chodí v horším případě ho učí. Pozice dítěte je v této situaci nevýhodná z několika úhlů. Rodiče hned ví, jak se jeho dítě chovalo ve třídě, spolužáci si myslí, že mu i ostatní učitelé nadržují a od rodiče ví, kdy se bude zkoušet a

¹⁹ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi. Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995.

psát test. Ostatní učitelé mohou dávat dítěti lepší známky než jinému žákovi za stejnou věc.“²⁰

Šikanování způsobuje oběti psychické a fyzické utrpení, které jedince dlouhodobě, někdy i trvale poškozují na psychickém a tělesném zdraví. Jsou vystaveni skutečnosti, při které ztrácí iluze o společnosti, ve které je každému člověku zajištěna ochrana proti jakékoli formě bezpráví a násilí. Je proto velice důležité šikanu odhalovat, řešit a léčit. Vždyť mravní a zákonné normy by neměly být bez zábran překračovány a obětem by se mělo vždy dostat zákonného zastání a potrestání pachatelů šikany.

Mezi agresorem a obětí se může vytvořit velmi silný vztah. Příčinu je možné hledat v navázání intenzivního vztahu mezi agresorem a obětí, kdy u šikanujícího vznikne tzv. návyk, který musí uspokojovat stále většími dávkami a u oběti naproti tomu může pod tlakem šikany dojít k identifikaci s agresorem. V souvislosti s tím můžeme mluvit o vzniku „pseudosvědění“, které šikanovaného kárá za negativní myšlenky o šikanujícím. To jsou jedny z důvodů, proč je velmi nevhodné konfrontovat oběť s agresorem či je jen společně vyslyšet při odhalování šikany. Oběť se při pohledu na svůj „vzor“ může agresora zastávat, nechce ho podrazit, často odvolává svá předchozí svědectví a případ před agresorem zlehčuje. Často se stává, že při šikaně dlouhodobějšího a intenzivnějšího charakteru přijímá oběť názory agresora. Říčan a Janošová popisují tento jev jako radikální regresi.²¹ Zde přirovnávají vztah oběti a agresora k vztahu dítěte a rodiče. Dítě se přimyká k rodičům v nezávislosti na tom, zda se k němu chovají s láskyplnou péčí nebo je to vztah lhostejný až nenávistný. Dítě nemá nikoho tak blízko jako právě svou matku a otce. Je na nich závislé a i přesto, že jejich chování vůči němu nemusí být ideální, jsou jeho jedinou nadějí na přežití. Potomek je v jejich neustálé blízkosti a pouto se tak vytváří přesto, že jsou vztahy v rodině problematické. Mnohem známější je pojem stockholmský syndrom, který zastřešuje právě onen pozoruhodný jev, jako je ztotožnění a navázání citového vztahu mezi obětí útočníkem.²²

²⁰ MARTÍNEK, Zdeněk. *Kdo jsou agresori a oběti v rámci šikany. Typologie agresorů a obětí*. Metodický portál: Články [online]. 16. 10. 2013, [cit. 2021-01-27]. Dostupný z [www: https://clanky.rvp.cz/clanek/c/z/17907/KDO-JSOU-AGRESORI-A-OBETI-V-RAMCI-SIKANY-TYPOLOGIE-AGRESORU-A-OBETI.html](https://clanky.rvp.cz/clanek/c/z/17907/KDO-JSOU-AGRESORI-A-OBETI-V-RAMCI-SIKANY-TYPOLOGIE-AGRESORU-A-OBETI.html). ISSN 1802-4785.

²¹ ŘÍČAN, P., JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. 1.vyd. Praha: Grada, 2010.

²² KLIMEŠ, L. *Slovník cizích slov, nové, rozšířené a upravené vydání*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 2010.

3 Stádia šikany

V každé sociální skupině, kde je fenomén šikany zaznamenán se musel tento jev vyvíjet. V počáteční fázi se dá zaznamenat určité nerovnoměrné rozložení sociálních rolí. Pokud se ve skupině nenajde většina těch, kteří mají nenarušené morální hodnoty a negativní postoj k násilí, začne intenzita narůstat a agresivita se stupňuje. Michal Kolář ve své knize „*Nová cesta k léčbě šikany (2011)*“ definuje pět stádií šikany. Podle jeho názoru, pokud nepochopíme vývoj šikany v každém stádiu, nemůžeme ji následně léčit. Podle něj je to onemocnění, kdy je skupina zasažená „virem“ šikany. Jednotlivé stupně požadují jiný způsob léčby a zásahů.

První stádium je zrod ostrakismu. Jedná se nejčastěji o mírné, převážně psychické formy ubližování, kdy se člen na kraji skupiny necítí dobře, je neoblíben a neuznáván. Ostatní členové ho odmítají zapojit do aktivit, nebaví se s ním či si z něho dělají legraci. Nejčastěji se to týká jedinců, kteří jsou nejméně vlivní či oblíbení a v sociometrickém šetření se nacházejí na úplném konci. Tento stupeň je zárodkem pro další patologické chování.

Ve druhém stádiu se jedná o přitvrzování manipulace a výskyt fyzické agrese. Okrajový člen skupiny není kolektivem přijímán a nemá zásadní zastání, které by útočnickovi bránilo v tom, posunout ataky o stupeň výš. Ostrakizovaní žáci začnou sloužit jako ventil napětí ve skupině, které může způsobovat těžká písemná práce, konflikt doma či s učitelem. K odmítání se přidávají posměšky, nadávky a opovrhování. Vtipy na adresu oběti se začnou spojovat s fyzickým kontaktem, jako bránění v odchodu nebo příchodu, podkopávání nohou a jiné. Další vývoj ve velké míře závisí na postojích žáků k šikanování a klimatu třídy. Jestliže je ve skupině převažující pozitivní morálka a kamarádské vztahy, šikana nemá možnost se uchytit. Pokud jsou pokusy o šikanu trpěny, může to pokračovat do dalších stádií.

Třetí stádium je klíčový moment, který se týká vytvoření jádra agresorů. Pokud se nezabrání šikaně v předchozích dvou stupních agresori si vytvoří svoji skupinku a systematicky začnou ubližovat nejvhodnější oběti. Pokud se v této fázi nevytvoří silná pozitivní podskupina, která by chránila oběť před tyrany, budou agresori pokračovat ve svém konání. Narůstají slovní a fyzické ataky, zvyšuje se frekvence útoků. Oběti začíná jít o čest, zdraví a občas i o život.

Ve čtvrtém stádiu většina skupiny přijímá normy agresorů, které se stanou nepsaným zákonem. Dochází tady k alternativní identitě, která je zcela ztotožněná s chováním vůdců. Ve skupině dochází k neuvěřitelné proměně, kterou Kolář popisuje jako když virus napadne

buňku a plně ji ovládne. Buňka zůstává navenek zachována, ale místo toho, aby podporovala fungování organismu, tak ho zevnitř rozkládá. Krutě se začnou chovat i ukáznění a mírní žáci.

V posledním stádiu jde o totalitu. Dochází k nastolení totalitní ideologie šikanování. Normy agresorů jsou přijaty a respektovány všemi členy skupiny. Agresoři využívají od obětí vše, co jen jde – od materiálních věcí (peněz, osobních věcí) po jejich city, tělo, rozumové schopnosti, školní znalosti a jiné. Každý z členů přijal dobrovolně nebo nuceně své místo, a to buď na straně agresorů nebo obětí. Útočníci ztratili veškeré zábrany a násilí je v této fázi často na hranici ohrožující život. Agresoři se považují za lepší, kteří mají právo vládnout a rozhodovat o existenci svých obětí. Ti jsou zotročeni a vystrašeni tak, že již nekladou žádný odpor a doufají, že přežijí. Nejde tedy o zachování sebeúcty a sociální role, ale často o záchranu vlastního života. Jsou ochotni udělat cokoliv, a pokud je situace neúnosná, volí únik ve formě odchodu ze školy, předstíráním nemoci, psychickým zhroucením či dokonce sebevraždou.²³

²³ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011

4 Příčiny šikany

Současná doba je ovlivněna rychle se měnícími podmínkami pro život a nárůstem agrese. Člověk pro „přežití“ občas potřebuje mít ostré lokty, aby mohl zvládnout všechny podmínky svého místa ve skupině. Pokud ve skupině dochází k šikaně, je důležité pátrat po příčinách. Je dobré zjistit, proč agresor jedná tak, jak jedná a proč a jak se někdo dostal do pozice oběti.

Příčin vzniku šikany je několik. Aby se šikanování jako konkrétní forma antisociálního chování skutečně projevila, je zapotřebí vzájemné interakce řady příčin a podmínek. V oblasti biologické se jedná o dědičné dispozice, úroveň inteligence a v oblasti sociologické jde o výchovu, nevhodné vlivy prostředí rodiny, vrstevnické skupiny, subkultury, nebo sociální skupiny.

Říčan ve své knize příčiny rozdělil takto:

- „**Tlak kolektivu**“ byl dříve velmi patrný ve vojenství, kde se od muže očekávala zdatnost, síla a ne citlivost. V dnešní době tento tlak není spojen s armádou, ale stále je velmi zřejmý. Jedinec je nucen chovat se tak, jak očekává společnost, nebát se rány a v případě potřeby ji i dát.
- „**Touha po moci**“, která nám dává možnost upokojit všechna svá přání a tužby. Pocit vlády nad člověkem nás uspokojuje.
- „**Motiv krutosti**“, který člověku působí potěšení, pokud vidí trpět druhého jedince.
- „**Příčina zvědavost**“, je zkouška, jak se oběť zachová, k čemu všemu se nechá přinutit, jak se u něj projeví strach. Pro agresora je to i touha po vzrušujících zážitcích či nuda, která je spojena se zvědavostí.
- V dnešní době se k příčinám přidává ještě „**vliv médií**“. Jedná se především o prezentaci násilí, které agresorům přijde normální a mohou tak ztrácet schopnost empatie nebo soucitu. Násilné prvky, které vidí v televizi, na internetu či v hrách pak mohou být zdrojem inspirace pro agresory.²⁴

²⁴ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi. Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995. s. 28 – 30.

V jiné literatuře najdeme, že příčinou šikany mohou být i učitelé. Svým jednáním mohou napomoci k rozvoji šikany například nevhodným okomentováním práce žáka či přehlížením zjevné šikany. Rodiče také mohou výchovou v dítěti vyvolat pocit, že musí být za každou cenu nejlepší, musí se umět bránit a používat své „ostré“ lokty nebo naopak dítě nemá naplněné základní potřeby dítěte z rodiny a kompenzuje si to šikanou druhých.

Na rozvoji nežádoucího chování se určitým způsobem může podílet i prostředí, které jedince obklopuje. Škodlivě může působit lokalita, kde jedinec bydlí. Například velká sídliště jsou typická pro svou anonymitu. Určit, která příčina měla vliv na patologické chování jedince je obtížné a těžko prokazatelné.

Příčiny šikany jako konkrétní formy patologického chování můžeme hledat v prostředí, ve kterém k šikaně dochází a v osobní charakteristice agresora. Agresor má narušený vztah sám k sobě. Může být sobecký, egocentrický, nikdy se sebou není spokojený, nebo sebou může dokonce i pohrdat. Hlavním motivem šikanování může být přítomná krutost, kdy agresor pocítuje určitý pozitivní pocit z utrpení oběti, zvědavost nad tím, k čemu se da oběť přinutit. Mimo tyto dvě „hnací pružiny“ můžeme zařadit i další motivy, které zmiňuje ve své knize *Nová cesta k léčbě šikanování* Michal Kolář:

- „**Motiv zabíjení nudy**“ – šikanování přináší tyranovi vzrušení, poskytuje mu podněty, najde něco, co ho baví a má pocit, že konečně žije.
- „**Motiv upoutání pozornosti**“ – agresor je jako herec na divadle a touží být středem pozornosti, středem publika. Dělá vše pro to, aby získal přízeň a obdiv spolužáků.
- „**Motiv žárlivost**“ – závidí žákům přízeň učitele, dobré známky a za to se jim mstí.
- „**Motiv Mengeleho**“ - agresor je jako badatel a pokouší se najít tajemství člověka. Zkouší, co oběť vydrží.
- „**Motiv vykonat něco velkého**“ – neúspěšný jedinec šikanuje své okolí, aby dokázal, že je schopen viditelného výkonu a může se cítit významně.
- „**Motiv překonání osamělosti**“ – vztah agresora k oběti může výt velmi intenzivní může se mezi nimi vytvořit až téměř závislost jednoho na druhém. Šikanování někdy funguje jako nouzová forma vztahu.
- „**Motiv prevence**“ – bývalá oběť chce předejít svému týrání na novém působišti, a proto začne sama šikanovat jiné nebo se k někomu připojí.²⁵

²⁵ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011. s. 140

5 Formy šikany

Formy šikany ovlivňuje několik faktorů. Kolář rozlišuje pět základních forem šikany. První je podle typu agrese – prostředku týrání. Jedná se o fyzickou, psychickou a smíšenou šikanu, kyberšikanu. Druhá je šikana podle věku a typu školy. Rozlišuje se zde šikana mezi žáky různých typů a druhů škol. Třetí je šikana z genderového hlediska. Jde o chlapeckou a dívčí šikanu, homofobní šikanu, šikanu chlapců vůči děvčatům nebo naopak. V dnešní době nelze jednoznačně říct, kdo se více dopouští patologického chování. U chlapců/mužů stále převažuje fyzická podoba, pravděpodobně proto, aby předvedli svou sílu a mužnost. Dívky/ženy si častěji volý psychickou podobu, avšak není výjimkou, že vyberou krutou fyzickou formu. Čtvrtá je šikana odehrávající se ve školách s různým způsobem řízení. Jedná se o přístup k vedení žáků. Na jedné straně demokratický přístup a na straně druhé autoritativní systém. Poslední je šikana podle speciálních vzdělávacích potřeb aktérů. Kde jde o šikanu neslyšících, nevidomých, tělesně nebo mentálně postižených.²⁶

V následující části se zmíním o formách šikany důležitých pro diplomovou práci. Jedná se o školní šikanu a kyberšikanu. Než definujeme vybrané formy, je nutné se zmínit o dalších formách. Následující výčet se týká především šikany na pracovišti, mezi dětmi se vyskytuje výjimečně. Jde o mobbing, bossing, stalking, staffing, defaming, shaming a sexuální obtěžování.

Pojem mobbing popisuje šikanu na pracovišti, která se odehrává mezi pracovníky. Můžeme to charakterizovat, jako snahu ubránit své území před nově přichozím zaměstnancem. V tomto člověku agresori vidí možné ohrožení jejich kariérního postupu. Dalším důvodem může být snaha o rozptýlení a zkrácení si dlouhé chvíle na pracovišti, daní najevo hierarchii podniku či upevnění rolí ve skupině.²⁷

Pokud je agresorem zaměstnavatel, přímý nadřízený, nebo vedoucí pracovník jedná se o bossing. To je účelné a promyšlené šikanování ze strany vedení. Nadřízený pracovník zneužívá svého postavení, znemožňuje, znesnadňuje výkon zaměstnanci.²⁸

Stalking se od 1. 1. 2010 považuje za trestný čin podle §354 trestního zákona. Jde o nebezpečné pronásledování oběti, nevhodné chování, které se projevuje nechtěnými kontakty, fyzickým sledování, a shromažďováním informací o oběti. Toto pronásledování je

²⁶ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011

²⁷ BEŇO, P. *můj šéf, můj nepřítel?* Brno: ERA group, 2003.

²⁸ BEŇO, P. *Šarmantní násilníci*. Praha: Portál, 2015.

narušením soukromí, osobní svobody a může v závažných případech vést k vážným poruchám duševního zdraví, sebevraždě oběti nebo vraždě.²⁹

U staffingu dochází k šikaně ze strany podřízeného k nadřízenému. Hovoří se zde o neférovém útoku vůči jedinci ve vedoucí funkci. Tyto ataky mají očernit jeho osobu, práci, vůdcovské schopnosti, jeho pracovní tým či jiné.³⁰

Defaming můžeme přeložit jako hanobení a shaming jako ostuda. Tento překlad je výstižný a napovídá co je jejich podstatou. Je to otevřený útok zhanobení, ostuda, újma na pověsti jedince, skupiny nebo organizace.³¹

Sexuální obtěžování provází verbální a fyzické napadání se sexuálním podtextem. Může jít o poznámky týkající se vzhledu, sexuálně podbarvené vtipy, narážky na soukromý život, návrhy k sexuálním hrátkám, například za účelem lepšího finančního ohodnocení nebo pracovní pozice.³²

5.1 Školní šikana

Školní šikana je nejrozšířenější z druhů šikany. Kolektiv je uzavřený a vzhledem k povinné školní docházce nelze z instituce školy odejít. Cílem školy by nemělo být pouze poskytování kvalitního vzdělávání, ale i vytváření bezpečného prostředí, kde by se žák cítil dobře. Ve školních skupinách se vyskytují vážnější podoby šikany, bez ohledu na věk členů sociální skupiny.

Účastníci tohoto patologického chování jsou snadno ovlivnitelní a přijmou normu násilí jako skupinový program. Pokud se včas a správně nezasáhne přeroste toto chování až do skutečnosti, kdy jedni mají všechna práva a druzí žádná. Tato situace se velmi špatně napравuje. Pedagogičtí pracovníci často nemají potřebné znalosti a zkušenosti k léčbě tohoto jednání a stává se, že šikanu přehlížejí, zjednodušují nebo řeší nevhodně zvoleným postupem.³³

²⁹ POLICIE ČESKÉ REPUBLIKY: Pomoc obětem TČ. *Nebezpečné pronásledování (Stalking)* [online]. 2021 [cit. 2021-6-15]. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/pomoc-obetem-tc-nebezpecne-pronasledovani-stalking.aspx>

³⁰ Důstojné pracoviště ve veřejné správě. Šikana na pracovišti [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2019 [cit. 2021-6-2]. Dostupné z: <https://www.dustojnepracoviste.cz/o-sikane/sikana-na-pracovisti>

³¹ Tamtéž

³² Tamtéž

³³ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011

Na všech typech škol působí výchovný poradce a školní metodik prevence. Ti společně s vedením školy, spolupracujícími institucemi (POLICIE ČR, OSPOD a poradenská zařízení) mohou najít vhodná řešení k nápravě vzniklé situace.

Jedním z primárních cílů je zajistit ochranu oběti. Zmapováním závažnosti situace se zjistí, o jaké stádium šikany se jedná a podle toho se zvolí adekvátní jednání pro léčbu. Pokud se jedná o počáteční šikanu, je vhodné postupovat podle základního scénáře, který Michal Kolář rozdělil následovně:

- rozhovor s informátory a obětí,
- nalezení vhodných svědků,
- rozhovory se svědky,
- nalezení vhodné metody vedoucí k nápravě,
- třídní hodina,
- třídní schůzka,
- rozhovor s rodiči oběti,
- rozhovor s rodiči agresora,
- potrestání agresora,
- práce s celou třídou.³⁴

Změna postupu při řešení šikany nastává v momentě, kdy se prokáže pokročilé stádium šikany. Složitější jsou rozhovory s aktéry a jednou ze závažných chyb je vzájemná konfrontace agresorů a obětí. Téměř všechny publikace uvádějí, že při vyšetřování šikany se musí dbát na odděleném výslechu aktérů od obětí. Tato forma je povolena jen v ojedinělých případech a pouze za přítomnosti psychologa, který dokáže rozpoznat verbální a neverbální projevy v rozporech výpovědí. Nesmíme opomenout, že oběť se často bojí, stydí či prodělala velké trauma, ale neznamená to, že se nic nestalo.

U závažných forem násilí se doporučuje zapojit další pedagogické pracovníky, především odborníky. U závažnějších forem není možnost využít metody usmíření mezi účastníky. Využívá se metoda nátlaku a změny v konstelaci skupiny. Agresora tedy nejen potrestat, ale i odloučit od skupiny a snažit se vyhnout vzájemnému setkávání.

Častým nevhodným řešením bývá nechat odejít oběť ze školy, nebo ji přidělit do jiné třídy. Toto jednání má neblahý vliv na oběť, a ne na agresora. Ten nadále může své chování zdokonalovat a má pocit, že se nic zlého nestalo.³⁵

³⁴ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011. s 180.

³⁵ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011.

Zdá se nám zcela přirozené, že pokud se dítě setká se šikanou, obrátí se na svou rodinu. Bohužel tomu není vždycky tak. Většinou se obává, že mu nikdo neuvěří nebo se kvůli nízkému sebevědomí domnívá, že si takové jednání zaslouží. Získaná nedůvěra ve své okolí mu také brání v žádosti o pomoc při řešení vzniklé situace. Bojí se, že nastane okamžik, kdy rodiče do situace zasáhnou a vše se jen zhorší a agresor se mu za to pomstí.

Když dítě najde odvahu, sílu a požádá o pomoc, je vhodné využít rady sestavené pro primární skupinu:

- jednat uvážlivě a rychle,
- odložit veškerou jinou práci a dítěti naslouchat,
- brát informace vážně,
- ujistit ho, že mu chceme pomoci,
- poskytnout mu podporu,
- zbavit ho pocitu, že si za šikanu může samo,
- zjistit v rozhovoru s ním co nejvíce skutečností a podrobností,
- povzbudit ho a poděkovat za důvěru.³⁶

Velmi důležité při takovémto rozhovoru je vyhnout se zkratkovitému jednání, chování v afektu a unáhleným rozhodnutím. Hrubým jednáním se tyto situace neřeší a urážky nikomu nepomohou. V každém případě platí, že je velmi vhodné obrátit se s žádostí o pomoc na odborníka. V dnešní době má každá škola vypracovaný svůj preventivní program, v jehož zájmu je předcházet tomuto jednání a dává nám jasný návod, jak toto „onemocnění léčit“. Je důležité, aby při řešení spolupracovala rodina, škola a poradenské zařízení. Častým jevem bývá přijetí pokřivených norem agresorů skupinou a násilí se přehlíží. Toto může při vyšetřování situaci velmi zkreslit a činit neprůhlednou, protože děti se semknou což vše znesnadní.³⁷

5.2 Kyberšikana

Podle Slovníku speciální pedagogiky je kyberšikana definována takto: „*Zneužití informačních komunikačních technologií, především mobilních telefonů a internetu k*

³⁶ Minimalizace šikany. *Jak postupovat, když moje dítě šikanují* [online]. Kladno [cit. 2021-6-17]. Dostupné z: <http://www.minimalizacesikany.cz/chci-se-dozept/rady-pro-rodice/206-jak-postupovat-kydz-moje-dite-sikanuji>

³⁷ ŘÍČAN, P., JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010.

činností, které mají někoho záměrně ohrozit a ublížit mu, jedná se o opakované násilné chování; na rozdíl od klasické šikany zde nejsou agresor a oběť v přímém kontaktu; je zde větší míra anonymity agresora což může vést k minimalizaci pocitu viny u agresora a ke generalizované ztrátě důvěry v druhé lidi u oběti.“ Rozlišujeme různé typy kyberšikany – pomlouvání, předstírání, kyberpronásledování, prozrazení.³⁸

S rozvojem moderních technologií a vznikem sociálních sítí se kyberšikana rozšířila. Často bývá ve spojení se školní šikanou, která se dá řešit ve škole. U kyberšikany je problém, že probíhá kdekoliv a kdykoliv, a je těžké ji postihnout z pozice školy, protože se většinou odehrává mimo školu a instituce už na to nemá pravomoc. To ovšem neznamená, že by pedagog neměl nějak zasáhnout, pokud se o této situaci dozví. Měl by provést šetření, zdali ve třídě neprobíhá šikana a poté vyhodnotit další plán postupu při řešení.

Přestože se tato forma odehrává v kyberprostoru, sdílí stejné rysy a projevy jako jiný typ šikany. Oběť vnímá tedy ataky ze strany agresora jako nepříjemné a ubližující. Toto chování se děje opakovaně, a je zde zřejmý nepoměr mezi obětí a agresorem. Tento nepoměr se projevuje odlišně v porovnání s tradiční formou šikany, kde je nerovnováha vyjádřena většinou fyzickou převahou. Zde je mocenská nerovnováha vyjádřena možností schovat se za anonymitu techniky. U kyberšikany je dalším problémem neustálý přístup k oběti, která se pohybuje v prostředí, kde má agresor možnost si ji vždy najít. Vyhrožování a posměšky může tedy jedince najít kdykoliv je on-line. Jedná se tedy o ubližující, obtěžující a ponižující komentáře na sociálních sítích, zesměšňující videa, negativní emaily, SMS a MMS zprávy s urážlivým obsahem, které směřuje agresor proti oběti. Stejně tak jako tradiční šikana se dá i kyberšikana členit na přímou a nepřímou formu. Mez nejčastější projevy patří:

- pomlouvání a ponižování na sociálních sítích, webových stránkách,
- publikování ponižujících záznamů nebo fotografií,
- ztrapňování pomocí falešných profilů,
- obtěžování (cyberstalking),
- zavražďování a vyhrožování,
- vydírání a mnoho dalších.³⁹

³⁸ VALENTA, Milan. *Slovník speciální pedagogiky*. Praha: Portál, 2015. s. 89

³⁹ KOPECKÝ, Kamil, René SZOTKOWSKI. Kyberšikana a další formy kybernetické agrese. In. Rizikové chování ve školním prostředí – rámcový koncept, Příloha č. 7. In. Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže (Dokument MŠMT č. j: 21291/2010-28).

Oběť často pociťuje strach, bezmoc a úzkost, což může vést až k vážným zdravotním následkům a újmě na psychickém stavu oběti. Nedochozí sice k přímému fyzickému kontaktu, ale je napáchaná velká škoda na psychice jedince. Toto se může následně projevit například nevolností oběti, nechutenstvím, nespavostí, bolestmi břicha a hlavy, problémy s koncentrací či jinými projevy strachu.

6 Šikanování z právního hlediska

Úmluva o právech dítěte zaručuje všem dětem v pedagogických zařízeních bezpečný pobyt bez ohrožení zdraví a života. Šikanování je v řadě případů trestnou činností a častá bagatelizace či neznalost jí jen prospívají. Šikana není nijak právně upravena v trestním zákoníku. Abychom mohli šikanu právně kvalifikovat, je nutné si tento pojem vymezit. Klimeš popisuje šikanování jako „*záměrné obtěžování, pronásledování, trestání a týrání*.“⁴⁰ V právní praxi bývá pojem šikana používán jako synonymum pro úmyslné jednání, které je mířeno proti někomu jinému a útočí na jeho důstojnost.

O agresorovi mluvíme jako o pachateli, který z trestního hlediska musí naplnit znaky trestného činu. Musí být splněna materiální a formální stránka trestní odpovědnosti. Materiální stránka znamená, že se pachatel dopustil jednání, které splňuje znaky trestného činu, jak je vymezen v trestním zákoně. U formální stránky spočívá v úmyslu dopustit se takového jednání a míra společenské nebezpečnosti dosahuje intenzity uvedené v zákoně. Šikana může splňovat skutkovou podstatu řady trestných činů jako vydírání, loupeže, pohlavního zneužívání, ublížení na zdraví, pomluva, vzbuzení důvodné obavy, kuplířství a mnoho jiných. V případě šikany se často jedná o souběh více trestných činů. Druh trestu a jeho výše za dané chování je závislá na věku pachatele. Trestní odpovědnost nastává dosažením 18 roku, u mladistvých 15–18 let věku je jiný druh trestu než u pachatelů, kteří jsou již plnoletí. K trestní odpovědnosti osob mladších 15 let nedochází. Mohou být potrestáni jejich rodiče, nebo můžou být za určitých podmínek postiženi jinak – u závažných trestných činů mohou agresori starší 12 let dostat soudně nařízenou ochrannou výchovu ve zvláštních výchovných zařízeních. Pouze duševní porucha může zprostit pachatele trestní odpovědnosti, pokud nemohl rozpoznat nebezpečné chování a ovládat své jednání.⁴¹

Zákony, které se vztahují k řešení šikany jsou například zákon č. 56/2004 Sb., zákon č. 94/1963 Sb., zákon č. 359/1999 Sb., zákon č. 200/1990 Sb., Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže či Metodický pokyn ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany mezi žáky škol a školských zařízení.

⁴⁰ KLIMEŠ, L. *Slovník cizích slov*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. s. 728

⁴¹ ŠÍP, Martin. *Šikana z právního hlediska* [online]. Tábor, 2002 [cit. 2021-6-16]. Dostupné z: https://www.sikana.org/clanky_soubory/sikana.html

7 Prevence

Velice důležité je všem projevům násilí předcházet. Prevence je proto potřebná v každém kolektivu dětí nebo dospělých. Jak vyplývá z výše uvedených forem šikany, je zřejmé, že osvěta a prevence musí být ve všech věkových skupinách. Je důležitá ve chvílích, kdy k šikaně nedochází, a ještě větší význam má tam, kde k ní již došlo. Učitelé a rodiče by dětem měli vysvětlit, jak nejdříve to půjde, co slovo šikana znamená. Jak se proti ní bránit a na koho se obrátit v případě potřeby. Tento nežádoucí jev se nesmí bagatelizovat. Situaci je třeba řešit jasně, důsledně, ale s citem, aby všichni pochopili, o jak vážný problém se jedná a zároveň našli důvěru v ty, kteří na tento jev upozorňují. Velice důležité a přínosné je vytvoření kamarádských a otevřených vztahů mezi všemi členy skupiny a vybudování příznivého sociálního klimatu. Škola by měla podporovat autoritu učitele, pracovat s agresory, chránit žáky před násilím a v neposlední řadě být solidární se slabšími. Důležitá práce je na bedrech třídních učitelů, kteří by měli žáky vést k jednání, které předchází patologickému chování a případně se podílet na jejím řešení. Podstatným úkolem učitele je chránit slabší před silnějšími a v jakémkoliv slova smyslu učit žáky spravedlivému chování mezi sebou. Usilujeme o to, abychom dětem vštíplili základní lidské hodnoty jako je solidarita, soucit, čestnost, úcta k člověku či spravedlnost.⁴²

O prevenci šikany je nejen důležité mluvit, ale předcházet jí praktickými cvičeními – například nechat děti pracovat ve skupinkách a splnit tak zadané úkoly. Procvičují tímto způsobem společnou kooperaci, zlepši vzájemnou komunikaci, vzniknou tak nové vztahy a tím dochází k minimalizaci rizik šikany.

Ve školách se často využívá metody dozoru na chodbách, který patří mezi jednodušší, ale přesto účinné prostředky proti šikaně. Agresorům není dán tak velký prostor pro jejich nevhodné chování nebo plány.

Často opomíjenou částí je úzká spolupráce rodiny žáků a školy. Rodiče by měli být o podmínkách, které ve škole panují průběžně informováni, ne se jen dostavit, když nastane nějaký problém. Rodiče jsou tedy v ideálním případě školou obeznámeny o problematice šikany, o postojích a strategii školy k tomuto problému. V kontextu této spolupráce je třeba organizovat různá školení, přednášky, osvětu, ale i spolupracovat s psychology a dalšími specialisty.

⁴² KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011

Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy vydalo Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže, kde se příloha č. 6 věnuje školní šikaně. V této příloze najdeme stručné informace, jak tomuto fenoménu rozumět a předcházet.

Každý z členů jakékoliv sociální skupiny by měl vědět kam se obrátit, pokud se někdy v průběhu života se šikanou setká. Zásadní a prvotní je svěřit se osobě blízké, což je nejčastěji rodič, ale může to být i učitel, školní metodik prevence či školní psycholog. V závažných situacích je možné obrátit se přímo na Policii České republiky. Existuje ale i pomoc, kde se budou problémy zabývat fundovaní specialisté a poradí tak oběti, jak postupovat a celou situaci správně vyřešit. Jedná se např. o Bílý kruh bezpečí, Linku důvěry a Linku bezpečí.

Podle odborných publikací můžeme rozdělit prevenci na primární, sekundární a terciální. Primární prevence se snaží předcházet vzniku rizikového chování u osob, u kterých se ještě takové chování nevyskytlo. Důležitým úkolem je vytvoření vhodného klimatu školy a především třídy. Cílem primární prevence je vzájemný respekt, tolerance a rozvoj mezilidských vztahů. Sekundární prevence se snaží předcházet vzniku, rozvoji a přetrvávání rizikového chování u osob, které jsou takovým chováním ohroženi. Jedná se o včasné rozpoznání a zmapování situace. Snahou terciální prevence je předcházet sociálním nebo zdravotním problémům v důsledku rizikového chování.⁴³

7.1 Program primární prevence

Aby mohla primární prevence efektivně plnit své poslání, posilovat fyzické a psychické zdraví, musí splňovat několik požadavků. Musí být dlouhodobá, souvislá, prováděna v menších skupinách a za aktivní účasti dané skupiny. Účinnost prevence je vyšší, když spolupracuje se školou i rodina. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy rozlišuje primární prevenci na specifickou a nespecifickou formu. Za specifickou primární prevenci považujeme programy a aktivity, které jsou přímo zaměřeny na některou konkrétní formu rizikového chování. Nespecifická primární prevence jsou všechny sportovní a volnočasové aktivity, které podporují rozvoj osobnosti, sociálních dovedností, mezilidské vztahy a zdravý životní styl.⁴⁴

⁴³ Klinika adiktologie. *Co je prevence*. [online]. 1. FL UK, 2021 [cit. 2021-6-17]. Dostupné z: <https://www.adiktologie.cz/co-je-prevence>

⁴⁴ MIOVSKÝ, Michal, Lenka SKÁCELOVÁ, Jana ZAPLETALOVÁ, et al. *Prevence rizikového chování ve školství*. Druhé, přepracované a doplněné vydání. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, 2015. ISBN 978-80-7422-392-1.

7.2 Preventivní program

Součástí primární prevence je preventivní program, který se dříve označoval jako minimální preventivní program (též MPP). Je to modelový rámec pro školní preventivní program. Preventivní program je dokument školy, který se zaměřuje na rozvoj sociálně komunikativních dovedností, výchovu ke zdravému životnímu stylu a další. Měl by obsahovat mimo jiné i programy, které se věnují předcházení rizikovému chování. Tento dokument je většinou přílohou školního vzdělávacího systému a doplňuje se se školním řádem. Musí se přizpůsobit všem specifickým odlišnostem místa a zcela respektovat rozdíly ve školním prostředí. Program se zpracovává na nadcházející školní rok a na jeho tvorbě se podílejí všichni pedagogičtí a nepedagogičtí pracovníci. Za realizaci preventivního programu zodpovídá školní metodik prevence. Česká školní inspekce na konci školního roku kontroluje realizaci preventivního programu a je i součástí výroční zprávy školy.⁴⁵

7.3 Školní metodik prevence

Pozice školního metodika prevence je povinnou funkcí, která se řídí vyhláškou č. 197/2006 Sb. Každá škola musí tuto funkci zřídit. Metodik prevence vykonává činnosti koordinační, metodické, poradenské a informační zaměřené především na prevenci. Mezi koordinační a metodické činnosti patří tvorba a kontrola realizace preventivního programu školy, metodické vedení činnosti učitelů v oblasti rizikového chování a další. K poradenské činnosti patří vyhledávání žáků s rizikem či projevy sociálně patologického chování, příprava podmínek pro integraci žáků s poruchami chování a jiné. Metodik úzce spolupracuje s institucemi, které se zabývají sociálně-právní ochranou dětí a mládeže, orgány státní správy a samosprávy a v neposlední řadě spolupracuje se zákonnými zástupci dětí, učiteli a žáky. V rámci preventivních opatření připravuje pro žáky besedy, přednášky, exkurze nebo sociometrická šetření, které pomáhá odhalovat a řešit již vzniklé problémy. O své činnosti je povinen vést písemný záznam.⁴⁶

⁴⁵ MIOVSKÝ, Michal, Tereza ADÁMKOVÁ, Miroslav BARTÁK, et al. *Výkladový slovník základních pojmů školské prevence rizikového chování*. Druhé, přepracované a doplněné vydání. Praha: Klinika adiktologie I. LF UK v Praze a VFN v Praze, 2015. ISBN 978-80-7422-393-8.

⁴⁶ Vyhláška č. 197/2016 Sb.

7.4 Výchovní poradce

Tuto pozici obvykle vykonává učitel dané školy, který má mimo jiné vystudované výchovné poradenství. Úzce spolupracuje s metodikem prevence a jeho náplň činnosti je definována taktéž vyhláškou č. 197/2006 Sb. Výchovní poradce realizuje poradenskou pomoc v oblasti vzdělávání, výchovy, zařizuje diagnostiku speciálně pedagogický potřeb a také pomáhá s volbou dalšího studia nebo povolání. Poradenskou, informační a motivační činnost též poskytuje pedagogickým pracovníkům školy. S metodikem prevence pomáhá při vytváření a realizaci preventivních aktivit a řešení výchovných problémů. Na další školní rok vytváří roční plán, který pak vyhodnocuje. Stejně jako školní metodik prevence je povinen vést si písemné záznamy.⁴⁷

7.5 Speciální pedagog

Na rozdíl od funkce školního metodika prevence a výchovného poradce, které jsou povinné pozice speciálního pedagoga je ve školách zřizována dobrovolně dle uvážení vedení školy. I když není tato funkce povinná neznámá to, že není důležitá. Speciální pedagog se soustředí na žáky se speciálními potřebami a jejich podporu ve vzdělávacím procesu. Pomáhá vytvářet individuální vzdělávací plány a poskytuje reedukační činnost. Vede pedagogické poradenství ve školách.⁴⁸

⁴⁷ Tamtéž

⁴⁸ MÜLLER, Oldřich. a kol. *Dítě se speciálními vzdělávacími potřebami v běžné škole*. 1. vyd. Olomouc, 2001.

8 Mentální retardace

Protože se práce zabývá šikanou u mentálního postižení, je nezbytné vymezit a popsat tento zdravotní handicap.

Podle mezinárodní statistické klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů MKN – 10 se jedná o „stav zastaveného nebo neúplného duševního vývoje, který je charakterizován porušením dovedností, které se projevují během vývojového období. Postihuje všechny složky inteligence – poznávací, řečové, motorické a sociální schopnosti. Mentální retardace se může vyskytnout i s jinými somatickými nebo duševními poruchami.“⁴⁹ Marie Vágnerová ve své knize „*Psychopatologie pro pomáhající profese*“ definuje MR jako: *Souhrnné označení vrozeného postižení rozumových schopností, které se projevuje neschopností porozumět svému okolí a v požadované míře se mu přizpůsobit. Jde o neschopnost dosáhnout přiměřeného stupně intelektového vývoje, přestože postižený jedinec byl dostatečně stimulován.*⁵⁰ Mimo sníženého rozumového vývoje dochází u postižených k poruchám v adaptačním chování a odlišnému vývoji psychických vlastností.

Hlavní znaky mentální retardace:

- defekt je vrozený a dítě se od narození nevyvíjí běžným způsobem,
- obtížná adaptace na běžné životní podmínky, která je ovlivněna nízkými rozumovými schopnostmi,
- postižení je trvalé.⁵¹

Nejčastější příčinou vzniku mentální retardace je organické postižení CNS v prenatálním, perinatálním nebo časně postnatálním období nebo jde o projev metabolické poruchy či genetické vady.

Dle MKN – 10 se mentální retardace dělí do šesti skupin, které jsou lehká mentální retardace, středně těžká mentální retardace, těžká mentální retardace, hluboká mentální retardace, jiná mentální retardace a nspecifikovaná mentální retardace. Autoři se nemohou shodnout jakému věku odpovídá dané postižení.⁵²

⁴⁹ MKN-10: *Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů: Desátá revize: Obsahová aktualizace k 15.5.2020.* Praha: Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR, 2018. s. 244

⁵⁰ VÁGNEROVÁ, Marie. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese.* Praha: Portál, 2014. s.273

⁵¹ Tamtéž. s.273

⁵² MKN-10: *Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů: Desátá revize: Obsahová aktualizace k 15.5.2020.* Praha: Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR, 2018

8.1 Lehká mentální retardace

IQ se pohybuje přibližně mezi 50 až 69. Pokud se nejedná o kombinované postižení, bývá diagnóza stanovena až v předškolním nebo v prvním školním roce, kdy dítě zaostává za svými vrstevníky a selhává v osvojování vědomostí a dovedností. Dítě v prvních letech života dosahuje téměř bez problému důležitých vývojových milníků (sezení, lezení, chůze). Komplikace se objevují při řešení složitějších úkolů a situací, kdy je postižena schopnost abstrakce a logického uvažování. Stav vede k obtížím při školní výuce v běžné základní škole. Tyto děti zvládají dobře výuku podle osnov dříve školy praktické. Při velké pomoci rodiny, kvalitní mechanické paměti a dobrých mimo intelektových schopnostech (sociální dovednosti, koncentrace pozornosti) mohou zvládnout osnovu běžné základní školy. Na druhou stranu specifické poruchy učení jsou u dětí s lehkou MR častější než v běžné populaci. Po ukončení školní docházky se mnoho z nich vyučí v učebních oborech, nebo se zaučí pro jednoduchá zaměstnání. V dospělosti jsou schopni práce, úspěšně udržují sociální vztahy a přispívají k životu společnosti. Radu či pomoc potřebují především v nových či složitějších životních situacích.⁵³

8.2 Středně těžká mentální retardace

IQ dosahuje hodnot 35 až 49. Výsledkem je zřetelné vývojové opožďení v dětství, avšak mnozí se dokážou vyvinout k určité hranici nezávislosti a soběstačnosti, dosáhnout přiměřené komunikace a školních dovedností. Dospělí potřebují různý stupeň podpory k práci a k činnosti ve společnosti. Tito jedinci mohou mimo své postižení mít dětský autismus nebo jiné pervazivní vývojové poruchy, tělesná postižení, neurologická onemocnění, především epilepsie či psychiatrická onemocnění, která může být obtížné diagnostikovat vzhledem ke sníženým verbálním schopnostem.⁵⁴

⁵³ MKN-10: *mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů: desátá revize: obsahová aktualizace k 1.1.2018*. Praha: Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR, 2018

⁵⁴ Tamtéž

8.3 Těžká mentální retardace

IQ se pohybuje v pásmu 20 až 34. Stav vyžaduje trvalou potřebu podpory. Ve škole tito žáci většinou nezvládnou základní trivium, ale při včasné, kvalitní rehabilitační a vzdělávací výchově se může přispět k rozvoji komunikačních dovedností, motoriky, rozumových schopností a celkového zlepšení jejich života. Poruchy, které jsou spojené s tímto postižením jsou téměř totožné jako u středně těžké mentální retardace.⁵⁵

8.4 Hluboká mentální retardace

IQ dosahuje max 20. Stav způsobuje nesamostatnost a potřebu pomoci při pohybování, komunikaci a hygienické péči. Při vhodně zvolené rehabilitační péči a vzdělávání může jedinec dosáhnout zlepšení zrakové prostorové orientace a při dohledu a vedení se může podílet na praktických sebeobslužných úkonech. S postižením je spojena celá řada dalších problémů jako epilepsie, neurologické potíže, poškození zrakového a sluchového vnímání či atypický autismus.⁵⁶

8.5 Jiná a nespécifikovaná mentální retardace

Pojem jiné mentální postižení se používá, pokud jsou intelektové schopnosti výrazně sníženy, retardace je zjevná a k dalším závažným poruchám chování, těžkému kombinovanému postižení nebo autistickým rysům nelze její stupeň spolehlivě určit. Využívá se u neslyšících, nevidomých, osob s těžkými poruchami chování, těžce postižených nebo jedinců s autismem.⁵⁷ Nespécifikovaná mentální retardace se využívá v případě, že je postižení u jedince prokázáno, ale psycholog nemá dostatek informací, aby mohl být pacient zařazen do jedné z uvedených kategorií.⁵⁸

⁵⁵ Tamtéž

⁵⁶ Tamtéž

⁵⁷ ŘÍČAN P. KREJČÍŘOVÁ D. a kol. *Dětská klinická psychologie*. 4., přepracované a doplněné vydání.

⁵⁸ ŠVARCOVÁ-SLABINOVÁ, Iva. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*. Vyd. 4., přeprac. Praha: Portál, 2011

PRAKTICKÁ ČÁST

9 Výzkumné šetření

Praktická část diplomové práce byla prováděna kvalitativním i kvantitativním výzkumným šetřením. Hlavní výzkum probíhal pomocí polostrukturovaných rozhovorů s mentálně postiženými dětmi. Rozhovor je jednou z nejčastěji využívaných metod. Hlavní výzkum byl doplněn dotazníkovým šetřením, které bylo provedeno mezi pedagogickým sborem základní školy.

Úkolem teoretické části bylo definovat klíčové pojmy, díky kterým jsme vytvořili konceptuální rámec výzkumu.

Následující část práce se zabývá průběhem výzkumu. Věnuje se popisu zvoleným metodám sběru dat, výzkumným otázkám, cílům a také výzkumnému vzorku.

9.1 Cíl výzkumu

Hlavní výzkumné šetření, které probíhalo formou rozhovorů, bylo zaměřené na šikanu u mentálně postižených dětí, které navštěvují základní školu, zřízenou podle § 16 školského zákona.

Hlavní výzkumný cíl zní: Je šikana častým jevem vyskytující se u dětí s mentálním postižením?

Z hlavního cíle vzešly následující dílčí cíle:

- zjistit, v jaké míře jsou děti s mentálním postižením ohroženy šikanou,
- zjistit, jakou formou jsou děti s mentálním postižením šikanovány,
- zjistit, zdali školní prevence napomáhá k eliminaci výskytu šikany a děti jsou schopny pak lépe reagovat a řešit pocit diskomfortu.

Na základě výše uvedených cílů byly stanoveny tyto dílčí výzkumné otázky.

1. Setkávají se děti s mentálním postižením se šikanou častěji v mimoškolním prostředí?
2. Jsou slovní útoky na děti s mentálním postižením častější než fyzické útoky?
3. Je kyberšikana formou šikany, která ohrožuje děti s mentálním postižením častěji než ostatní formy a projevy šikany?
4. Je školní prevence dostačující k tomu, aby žáci v případě potřeby byli schopni adekvátně se bránit a jednat?

Vedle hlavního výzkumu pedagogičtí pracovníci školy odpovídali prostřednictvím dotazníkového šetření na otázky týkající se šikany u dětí s mentálním postižením.

Z tohoto hlavního cíle byly zpracovány následující hypotézy:

H1 Lze předpokládat, že se se šikanou setkají děti s mentálním postižením častěji mimo školní prostředí.

Tato hypotéza byla postavena na základě zkušenosti získané na základní škole. Třídy, ve kterých je pedagog a asistent pedagoga výjimečně opouští třídu oba najednou. Na každém patře školy je jedním z učitelů vykonáván dozor na chodbě, aby se zabránilo rizikovému chování.

H2 Lze předpokládat, že častější formou šikany u dětí s mentálním postižením jsou verbální útoky než fyzické ataky.

Tato hypotéza byla postavena na základě zkušenosti získané na základní škole. Jak jsem zmiňovala u předchozí hypotézy děti jsou málokdy sami ve třídě. Z tohoto důvodu si agresor nedovolí fyzický útok, ale zvolí slovní.

H3 Lze předpokládat, že prevence je natolik dostačující, že vede k eliminaci výskytu toho jevu mezi žáky s mentálním postižením.

Tato hypotéza byla postavena na základě zkušenosti a získaných informací od dalších pracovníků. Pedagogové dělají prevenci pravidelně. Využívají různé besedy, divadla, přednášky, exkurze a povídají si se žáky.

9.2 Způsob výzkumného šetření a jeho realizace

Pro realizaci výzkumu jsem si zvolila kvantitativní i kvalitativní výzkum. Hlavní část výzkumu je kvalitativní a je založena na rozhovorech s mentálně postiženými dětmi. Tento výzkum je doplněn dotazníkovým šetřením, které bylo provedeno mezi pedagogickými pracovníky školy.

Pro splnění hlavního cíle práce jsem si vybrala polostrukturovaný rozhovor, s jehož pomocí jsem získala podrobné a ucelené informace a o zkoumaném problému.

Samotnému šetření předcházela příprava na rozhovor. Vzhledem k hlavnímu a dílčím cílům práce byla vytvořena témata, ke kterým byly sestavovány jednotlivé otázky. Byli zvoleny otevřené otázky, aby se dotazovaný žák mohl více rozprávět. Předem připravené otázky jsem během rozhovoru upravovala, nebo je obměňovala. To v návaznosti na odpovědi a podněty informantů, abych měla jistotu, že žáci otázkám porozuměli.

Na úvod každého rozhovoru jsem neopomenula zmínit, že je rozhovor nahráván pro další zpracování a pokud nebudou chtít, tak mi nemusí na otázky odpovídat. První otázky byli spíše seznamovací. Na uvolnění napětí jsem se jich zeptala, jak je mám oslovovat či jak se mají. Další část se už věnovala samotnému výzkumnému šetření. Na závěr jsem každému poděkovala za účast.

Jako analýzu výzkumné metody jsem vybrala techniku otevřeného kódování. „*Jedná se o jakési rozebrání údajů, se kterými výzkumník dále pracuje a vyhodnocené poznatky poté opět skládá, tentokrát ale jiným způsobem.*“⁵⁹

Pro doplňující část výzkumu bylo zvoleno dotazníkové šetření mezi pedagogickým sborem. Jedná se o nejčastěji používanou metodu kvantitativního výzkumu. Je to „*způsob písemného kladení otázek a získávání písemných odpovědí.*“⁶⁰

Před sestavením dotazníku jsem si promluvila s několika pedagogy, jaké otázky bych měla položit. Na základě získaných informací byly sestaveny dotazníky, které jsou určeny pro všechny pedagogické pracovníky.

Dotazník nejprve informuje respondenty, o tom, proč je žádám o vyplnění. Respondenti volí u většiny otázek jen jednu odpověď. U jedné otázky mají možnost zaškrtnout více odpovědí. Dotazník se skládá ze čtrnácti otázek. Třináct otázek je uzavřených a jedna je polootevřená.

⁵⁹ ŠVARÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. s. 211.

⁶⁰ GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. s. 99.

Otázky 1 – 4 zjišťují, zda se pedagogičtí pracovníci již setkali se šikanou ve školním prostředí. Otázky 5 – 6 se věnují šikaně mentálně postižených dětí. Tyto otázky nám pomohou potvrdit nebo vyvrátit hypotézu číslo jedna. Otázky 7 – 9 se týkají příčin vzniku šikany, při jakých aktivitách se šikana vyskytla a jeho řešení ve třídě. Otázky 10 – 14 se věnují prevenci šikany. Díky těmto otázkám potvrdíme nebo vyvrátíme hypotézu číslo tři. Hypotézu číslo dvě nám pomohou určit otázky 1 – 6.

9.3 Výzkumné šetření – charakteristika výzkumného terénu

Výzkum byl proveden na základní škole pro děti se speciálními vzdělávacími potřebami. Škola je zřízená podle §16 školského zákona. První zmínka o škole pochází z roku 1300, kdy zde působila gymnaziální latinská škola.

Škola se skládá ze dvou budov. V menší budově nazývané „školička“ jsou vzdělávání žáci se středně těžkým, těžkým mentálním postižením, kombinovanými vadami a děti s poruchou autistického spektra. V budově se nachází tělocvična, herna a školní družina s počítačovým koutem. Základní škola speciální má deset ročníků a jednu přípravnou třídu, kde se vzdělávají děti s odkladem povinné školní docházky. Vedle „školičky“ se nachází dílna pro práci se dřevem a kovem. Prostor mezi těmito budovami je tvořen dvorem s cvičnou zahradou a možným posezením.

Větší budovu navštěvují děti s lehkým mentálním postižením, žáci s vadami řeči, sluchu, zraku a tělesnými vadami. Je zde i jedna třída pro starší žáky se středně těžkým mentálním postižením. Na škole najdeme šatny, místnost pro konání porad, cvičnou kuchyňku, modelovnu s keramickou pecí, šijovnu, kreslírnu, tělocvičnu a hudebnu. Škole chybí venkovní hřiště, ale už je naplánovaná jeho výstavba. Na této budově je devět ročníků a dvě přípravné třídy, kterou navštěvují děti s odkladem povinné školní docházky. Součástí školy není školní jídelna. Do té žáci docházejí, nejčastěji se školní družinou.

Součástí školy je i jedna třída zřízena v denním a týdenním stacionáři „Mája“, kde jsou vzdělávání žáci s těžkým a hlubokým mentálním postižením podle § 42 zákona 561/2004 Sb. podle Rehabilitačního vzdělávacího programu – díl II.⁶¹

Na škole se vzdělává kolem 160 žáků. Posláním školy je poskytnout dětem možnost získat co nejvíce dovedností a znalostí pomocí speciálních forem práce a učebních metod,

⁶¹ Základní škola Cheb. *Zaměření školy* [online]. Cheb, 2021 [cit. 2021-6-18]. Dostupné z: <http://zs-cheb.cz/skola/zamereni-skoly/>

aby v běžném životě dokázaly řešit základní životní situace a byly co nejméně závislé na pomoci ostatních.

Žáky vyučují odborně vzdělaní pedagogové, speciální pedagogové a ve většině tříd jsou i asistenti pedagoga. Ti pomáhají celé třídě nejen jednomu žákovi. Na škole mimo vedení působí výchovná poradkyně, školní metodik prevence a sociální pracovník. Ve školní družině působí asistentky pedagoga, speciální pedagožky a kvalifikované vychovatelky.⁶²

9.4 Výzkumný soubor

Zvolila jsem při výběru informantů náhodný výběr výzkumného vzorku. V každé třídě, kde jsem chtěla provádět rozhovory jsem musela brát ohled na to, zda dítě mluví. V dané třídě jsem oslovila několik dětí se žádostí na rozhovor, nebo spíše jejich rodiče. Před provedením samotného rozhovoru jsem dala žákům informované souhlasy, aby věděli, proč s nimi budu mluvit a čem. Ti rodiče, kteří nesouhlasili se zapojením dítěte do výzkumu, byli nahrazeni jiným žákem v dané třídě. Souhlas mi neudělili tři rodiče.

Celkem bylo provedeno dvacet rozhovorů. Deset s dětmi s lehkým mentálním postižením a deset s dětmi se středně těžkým mentálním postižením. V každé skupině bylo zastoupeno pět dívek a pět chlapců. Věkové rozmezí bylo od osmi do patnácti let.

Všechny rozhovory proběhly během školního vyučování. Každého žáka jsem si vzala do prázdné učebny, abychom ničím a nikým nebyli rušeni.

Jak jsem již zmínila všechny informanty jsem poučila o tom, že je rozhovor nahráván pro další zpracování a mohou rozhovor kdykoliv ukončit. Snažila jsem se všem žákům vysvětlit proč to od nich potřebuji. Nahrané rozhovory byly poté přepsány do tištěné podoby. Během přepisu byli vyjmuty části, které se nevztahovali k tématu. Rozhovory trvaly přibližně 12 minut.

Pro dotazníkové šetření jsem oslovila všechny pedagogické pracovníky se žádostí o vyplnění krátkého dotazníku (příloha č. 1). Vrátilo se mi padesát dotazníků z padesáti čtyř rozdaných.

Dotazník se skládá ze čtrnácti otázek, které se ptají na zkušenosti se šikanou u mentálně postižených dětí. Otázky jsou pokládány na formy, příčiny vzniku, frekvenci jejího výskytu, nebo prevenci patologického chování. Dotazník vyplnilo čtyřicet sedm žen a tři muži.

Z důvodu ochrany osobních údajů jednotlivé informanty a respondenty nejmenuji.

⁶² ZÁKLADNÍ ŠKOLA CHEB. Výroční zpráva o činnosti školy za školní rok 2019/2020 [online]. Cheb, 2019 [cit. 2021-6-18]. Dostupné z: <http://zs-cheb.cz/wp-content/uploads/2020/11/Vyrocní-zprava-2019-2020.pdf>

9.5 Analýza získaných údajů z rozhovorů

Na základě získaných informací z přepsaných rozhovorů, které vypovídali například o tom, jak často a kde se děti s rizikovým chováním setkávají nebo na koho by se obrátili pro pomoc. Z rozhovorů vzešly zajímavá data, která jsem v dalším kroku jsem rozčlenila do kódů a vymezila vzájemné vztahy.

- šikana – pochopení pojmu

Tento pojem jsem definovala v teoretické části práce, nyní se jedná o to, jak tento termín chápou oslovení žáci.

Informant č. 7, dívka, 15 let *„Je to vlastně jako když spolužák provokuje nás holky, kterým se to nelíbí. On to myslí ze srandy, ale pro nás to není legrace. Nejvíce to uráží asi Kačku.“*

Informant č. 8, chlapec, 15 let *„Na minulé škole jsem s tím měl problém, protože kamarád šikanoval spolužáka a já jsem se ho nezastal, a nakonec jsem byl potrestaný spolu s kamarádem.“*

Informant č. 19, dívka, 10 let *„O šikaně si povídáme s učitelem.“*

Informant č. 11, dívka, 8 let *„Nevím, co to je.“*

Shrnutí

Analýzou dostupných informací bylo zjištěno, že děti se středně těžkým mentálním postižením hůře rozumí pojmu šikana. Musí jim být pojem více vysvětlen. Děti s lehkým mentálním postižením se tento problém více uvědomují a rozumí mu.

- **atmosféra školy/třídy**

Ve škole tráví dítě velkou část dne. Proto je důležité, aby se zde cítilo dobře. Měl zde kamarády, a mimo učení zažíval pocit zábavy a radosti. Učitelé znají své žáky skoro dokonale. Žáci by měli mít ke svému učiteli důvěru, protože s ním tráví skoro celý den.

Informant č. 6, chlapec, 13 let „*Škola je fajn, a v téhle třídě se mi líbí. Je to lepší než v minulé třídě. „V minulé třídě byl Vláďa na mě hnusný a jednou mě pak málem prohodil oknem. Kdyby Sára nedoběhla pro učitelku asi bych už tu nebyl.“*

Informant č. 10, dívka, 11 let „*Ve třídě se mi líbí, mám tam kamarády, kteří si se mnou hrají. Jen Miša je na mě občas zlá a říká mi ať na ni nečumím nebo ty krávo“*

Informant č. 15, chlapec, 10 let „*Škola je fajn a třída je taky super“*

Shrnutí

Analýzou dostupných informací bylo zjištěno, že se žákům ve škole líbí a jsou spokojeni i ve své třídě. Mají tam kamarády, prostředí třídy je klidné a motivující. Vzniklé neshody většinou vyřeší s třídním vyučujícím. Pouze v jednom případě bylo zapotřebí řešit situaci s dalšími odborníky zabývající se šikanou.

Uvádím zde je případy, kdy se šikana na škole vyskytla.

- **využívání sociálních sítí/ připojení na internet**

V dnešní době tráví děti mnoho času na internetu a sociálních sítí. Je to virtuální prostor, kde registrovaní členové spolu sdílí informace, fotografie, videa nebo komunikují. Dnes existují stovky sociálních sítí. Sociální sítě používá skoro polovina celosvětové populace.

Informant č. 1, chlapec, 8 let „*Na počítač může brácha, protože se tam učí. Já koukám na mobilu na videa a pohádky nejradši mám Pata a Mata.“*

Informant č. 5, dívka 15let „*Mám Instagram, Facebook a What's up. Stalo se mi, že se někdo za mě vydával na Instagramu, dával si tam moje fotky. Takže jsem to řekla tátovi.*

Informant č. 12, dívka, 14 let „*Chodím na facebook, mám tam přátele.*“

Informant č. 16, dívka 13 let „*Stalo se mi, že mi někdo posílal zprávy a fotky s neslušným obsahem. Já jsem to ukázala rodičům. Táta mu vynadal, blokl ho a odstranil ho z mých přátel.*“

Shrnutí

Analýzou dostupných informací bylo zjištěno, že při využívání sociálních sítí jsou vidět velké rozdíly ve věku dítěte a úrovni postižení. Mladší děti se středně těžkým mentálním postižením sociální sítě nevyužívají a nemají o nich přehled na rozdíl od strašších dětí se stejným postižením. Mezi dětmi s lehkým mentálním postižením nebyl tak velký rozdíl. Mladší děti je sice tolik nevyužívají, mají o nich, ale podvědomí. Tři případy náznaku kyberšikany, byli zastaveny hned v začátku, protože se děti obrátily na své rodiče.

- situace venku – park, hřiště

Žáci s různým typem mentálního postižení rádi tráví volný čas venku v parcích nebo na hřištích. Tato aktivita je jím blízká a je pro ně dostupná. Vzhledem k sociálnímu zázemí, které mají tyto děti často nevyhovující, je tato činnost jedinou volnočasovou zábavou.

informant č. 2, dívka, 9 let „*Chodím ven s rodiči nebo sama. Když jdu ven sama, jezdím venku na kole*“

informant č. 4, chlapec 12 let „*Popral jsem se kamarádem na oslavě, protože na mě byl nějakou dobu zlý a tady to vybuchlo.*“

Informant č. 13 chlapec, 13 let „*Kluci mi nikdy neudělali nic ve škole, ale po ní mě třeba pronásledovali domů. Já jsem před nimi vždy utíkal. Nikdy jsem to nikomu neřekl, měl jsem strach, že by mi ublížili.*“

informant č. 18 dívka, 12 let „*Občas chodím ven s rodiči, ale spíš s kamarády. Sejdeme se s kámošema ve městě a pak jdeme na krajinku. Tam se nám stalo, že nás otravoval nějaký opilý chlap. Chtěl po nás cigarety a peníze. Když jsme mu to nechtěli dát, tak byl na nás agresivní.*“

Přijela potom policie a odvezla ho. Policista nám řekl, že jsme udělali dobře, že jsme se s ním nepoprali, že bychom z toho měli akorát problémy.“

Shrnutí

Analýzou dostupných informací bylo zjištěno, že žáci chodí ven pravidelně. Bud s rodiči, sami nebo s kamarády. Děti se středně těžkým mentálním postižením chodí ven převážně v doprovodu rodičů nebo jiné dospělé osoby a nikdy si žádného náznaku šikany nevšimli. Je to možné i tím, že rodiče často tyto děti drží v tzv. „*ochranné bublině*“, aby se jim něco nestalo nebo jim někdo neublížil. Děti s lehkým mentálním postižením chodí v doprovodu rodičů méně často, spíše jdou ven s kamarády.

Výše jsou zmíněny jediné případy rizikového chování, které vzešly z rozhovorů.

- prevence patologického chování

Školní prostředí i žáci jsou velmi rozmanití. Pocházejí z odlišného prostředí, s odlišnými návyky a názory. Díky prevenci rizikového chování můžeme ze žáků vychovávat zodpovědné samostatné jedince.

Na škole působí školní metodik prevence, který se stará o předcházení těchto jevů. Učitelům zajišťuje potřebné informace a pomáhá řešit různé rizikové situace.

Informant č. 3, chlapec, 15 „*Díváme se na videa a povídáme si. Nemáme nastupovat k cizím lidem do auta a ani si od nich nic brát.*“

Informant č. 14, chlapec, 14 „*Povídáme si v kruhu, byli jsme se podívat na soud a u policie.*“

Informant č. 20, chlapec, 13 „*Super bylo, když jsme byli na škole v přírodě a tam přijela policie a my si mohly vyzkoušet ty brýle, kvůli kterým chodíte jako byste byli opilí nebo na drogách.*“

Jak jsem již zmiňovala u kódu atmosféra školy/třídy žáci se svým třídním učitelem tráví většinu času ve škole. Tato doba jim dává možnost vybudovat si důvěru od žáka k učiteli i naopak. Během komunikačních kruhů nebo kdykoliv během dne mají možnost se někomu svěřit.

Informant č. 8, chlapec, 15 let „*Řekl bych to nejlepšímu kamarádovi nebo ségře*“

Informant č. 9, chlapec, 9 „*Řekl bych to paní učitelce nebo asistentce*“

Informant č. 17, dívka, 13 „*Řekla bych mámě, a kdyby se to dělo ve škola, tak učitelce nebo učitelovi.*

Shrnutí

Analýzou dostupných informací bylo zjištěno, že podle žáků je prevence dostačující. Ví, jak by se měli chovat a co dělat v případě jakékoliv situace, která by jim nebyla příjemná. Z dvaceti poskytnutých rozhovorů čtrnáct dětí vědělo, jak se zachovat. Dle získaných informací, mají žáci i důvěru ve své učitele, šestnáct žáků by se jim svěřilo.

Zde je uvedena variabilita odpovědí žáků v otázce důvěry.

9.6 Vyhodnocení výsledků šetření

Celý výzkum byl proveden na základní škole, která je zřízená podle §16 školského zákona. Je zaměřena na žáky se speciálními vzdělávacími potřebami. Celé šetření bylo založené na úhlu pohledu žáků navštěvujících školu.

Z provedeného výzkumu vyplynulo následující vyhodnocení výsledků.

Hlavní výzkumná otázka: Je šikana častým jevem vyskytující se u dětí s mentálním postižením?

Z dostupných informací, které jsem získala z rozhovorů s dětmi jsem došla k závěru, že nikoliv. U dětí se středně těžkým mentálním postižením si myslí, že je to z důvodu velké ochrany ze strany rodičů, protože málokdy děti pustí někam samotné nebo je nenechají bez dohledu. Proto mají možnost skoro kdykoliv zasáhnout a jakémukoliv rizikovému chování zabránit. Žádný agresor si netroufne něco podniknout, když jsou v okolí rodiče dítěte. U dětí s lehkým mentálním postižením je situace podobná. Děti chodí ven v doprovodu svých rodičů anebo kamarádů.

Žáci ve škole jsou téměř neustále ve společnosti pedagogického pracovníka, ať učitele nebo asistenta pedagoga. Oba třídu opouštějí jen výjimečně a třídy, které asistenta pedagoga

nemají, na ty o přestávce dohlédne dozor, který vždy vykonává jeden učitel na každém patře školy. Na tzv. „školičce“ je dozor vykonáván jen o první přestávce, aby dohlédl na hladký přesun dětí do svých tříd. Asistent pedagoga nebo pedagog jsou ve třídě neustále.

Z vlastního pozorování mohu říct, že agrese je u dětí s postupujícími lety horší, ale vinu vidím především v chybějící pokoře, neúctě k řádům a pravidlům, lhostejnosti k sobě i druhým. Přesto šikana není tím hlavním problémem vyskytujícím se u mentálně postižených dětí. Tím je podle mého názoru záškoláctví.

Dílčí otázka 1: Setkávají se děti s mentálním postižením se šikanou častěji v mimoškolním prostředí?

Jak jsem již zmiňovala žáci jsou na škole téměř neustále v kontaktu s pedagogickými pracovníky. Tato situace brání jakémukoliv agresorovi cokoliv podniknout. Pro to se případné projevy šikany stanou až mimo školní prostředí. Některé děti navštěvují školní družinu nebo je vyzvedávají rodiče po vyučování. Nejčastěji bez dozoru domu odcházejí žáci druhé stupně, 6. – 9. třída.

Podle informací získaných z rozhovorů, děti se ve škole cítí bezpečně a ve svých třídách se jim také líbí. Se šikanou se skoro nikdo z nich nesešel, výjimkou jsou čtyři žáci, kdy tři byli v roli oběti a jeden v roli kamaráda agresora, to se stalo na minulé škole. Nyní si dává pozor na to, s kým se kamarádí, ze svého chování se poučil. V roli oběti se ocitli dva chlapci a jedna dívka. Dva případy se staly ve škole a jeden mimo ni.

V prvním případě se jedná o šikanu dívky se středně těžkým mentálním postižením, kdy agresorka má stejné postižení a poruchy chování. Agresorka spontánně mluví sprostě a oběť si to bere osobně. Obou dívkám je složitá situace vysvětlit, vzhledem k jejich postižení, především agresorce. Učitelka s asistentkou se snaží situaci řešit. Například je nenechávají pracovat spolu ve skupině nebo při procházce, jdou na jiném konci.

První chlapec byl dlouho slovně napadán spolužákem. Když se ohradil, ať mu to neříká, agresora našel a chtěl ho vyhodit z okna. Díky včasnému zásahu spolužáků a pedagogů se nic vážného nestalo. Nastalou situaci řešila Policie ČR a OSPOD.

Poslední chlapec nikdy nebyl šikanován ve škole, tam se s ním všichni normálně bavili, ale když odcházel ze školy, tak ho sledovali a posmívali se mu. Chlapec měl strach, že pokud by to někomu řekl, tak by mu ublížili.

Dílčí otázka 2: Jsou slovní útoky na děti s mentálním postižením častější než fyzické útoky?

Podle zjištěných údajů se mimo jednoho fyzického útoku jiný nestal a ostatní útoky byli slovní. Takže můžeme říct, že slovní útoky jsou častější než fyzické.

Dílčí otázka 3: Je kyberšikana formou šikany, která ohrožuje děti s mentálním postižením častěji než ostatní formy a projevy šikany?

Podle zjištěných informací není kyberšikana častou formou projevu šikany. Slovní nebo fyzické útoky jsou častější formou. S náznakem kyberšikany (obdržely erotické fotografie a agresor je po nic chtěl také) se setkaly dvě dívky, které to hned řekly rodičům, kteří daný profil zablokovali, aby jim nemohl dále psát.

Je znatelný rozdíl v možnosti setkat se s kyberšikanou u dětí s mentálním postižením, jak jsem již psala. Mladší děti se středně těžkým mentálním postižením nemají přehled o tom, co jsou to sociální sítě, nebo spíše jen malé povědomí. Často znají facebook, který využívají jejich rodiče. Ale sami spíše koukají například na YouTube na videa nebo pohádky. Starší děti se středně těžkým mentálním postižením a děti s lehkým mentálním postižením o sociálních sítích mají větší přehled a více je využívají. Především pro hraní her, zveřejňování fotek a videí či sledování ostatních uživatelů sociálních sítí.

Dílčí otázka 4: Je školní prevence dostačující k tomu, aby žáci v případě potřeby byli schopni adekvátně se bránit a jednat?

Zjištěná data ukazují to, že prevence je dostačující. Děti dokážou říct, jaké chování je správné a jaké špatné. Ví, jak by se měly zachovat případě, že by byly svědkem šikany.

Žáci jsou poučeni, že se v případě potřeby mohou obrátit na jakéhokoliv pracovníka školy. Školní metodik prevence je velmi oblíbený pedagog a žáci nemají problém s ním komunikovat nebo se mu svěřit. Pokud chtějí sdělit něco anonymně, mohou svůj dopis vhodit do schránky důvěry, umístěné v první patře hlavní budovy. Žáci se mohou anonymně svěřit na webových stránkách „Nenech to být“, což je internetový systém a mobilní aplikace bojující proti šikaně na školách v ČR. Pro rodiče i žáky se zřizena emailová adresa skolopomoc@seznam.cz, kam se můžou obrátit se svými problémy či žádostmi. Email spravuje výchovná poradkyně a školní metodik prevence. Děti mohou využít krizovou telefonickou linku Ztracené dítě, která je dostupná nepřetržitě a zdarma.

Děti mají důvěru ve své učitele, protože šestnáct žáků uvedlo, že by se jim svěřilo se svým problémem. Druhá nejčastější odpověď byla rodiče, častěji byla zmiňovaná matka dítěte. Poté byla odpověď kamarádi a párkrát zazněl i sourozenec. Pouze jedna žákyně uvedla, že by se radši svěřila kamarádům než někomu dospělému.

9.7 Analýza získaných údajů z dotazníkového šetření

V této podkapitole jsou vyhodnoceny výsledky dotazníkového šetření. Ke zpracování bylo využito 50 správně vyplněných otazníků. Tyto dotazníky byli vyhodnocováni a následně zpracováni pomocí Microsoft Office Excel 2007.

Zkoumané otázky jsou publikovány v pořadí, které odpovídá pořadí položek v dotazníku. Jsou jednotlivě zpracovány a převedeny do tabulek s příslušným komentářem doplněné sloupcovým a výsečovým grafem.

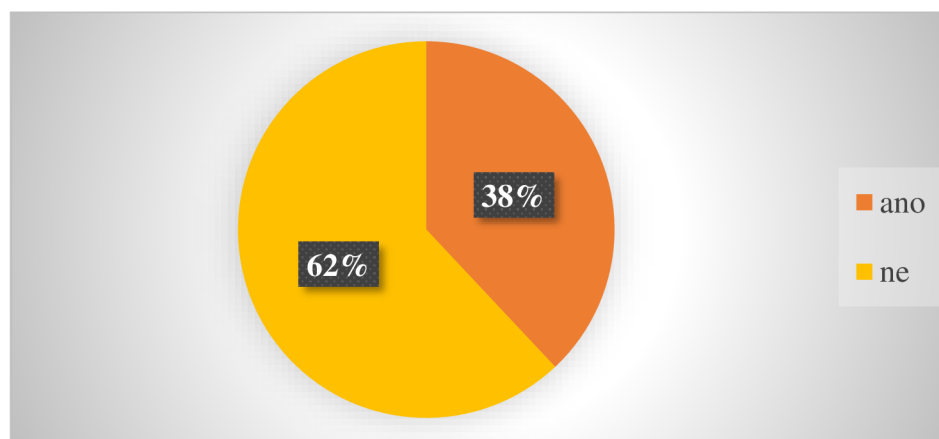
Otázka č. 1 Setkali jste se ve své praxi na této škole se šikanou žáků?

Tab. 1 – Zkušenost se šikanou na základní škole podle §16 školského zákona

Možnosti	počet odpovědí	podíl %
ano	19	38,00
ne	31	62,00
Celkem	50	100,00

Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Graf 1 – zkušenost se šikanou na základní škole podle §16 školského zákona

Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Analýza výsledků: Z dotazovaných respondentů se větší část pedagogický pracovníků (62%) na základní škole zřízené podle §16 školské zákona se šikanou neseťkala. 32% pracovníků se s ní setkalo.

Komentář: Když vezmeme do úvahy, že u dětí s větším stupněm postižení se šikana pravděpodobně nevyskytuje nebo téměř nevyskytuje. Mají s ní zkušenost spíše pracovníci u dětí s lehkým mentálním postižením. V tomto případě mi tento výsledek přijde velký.

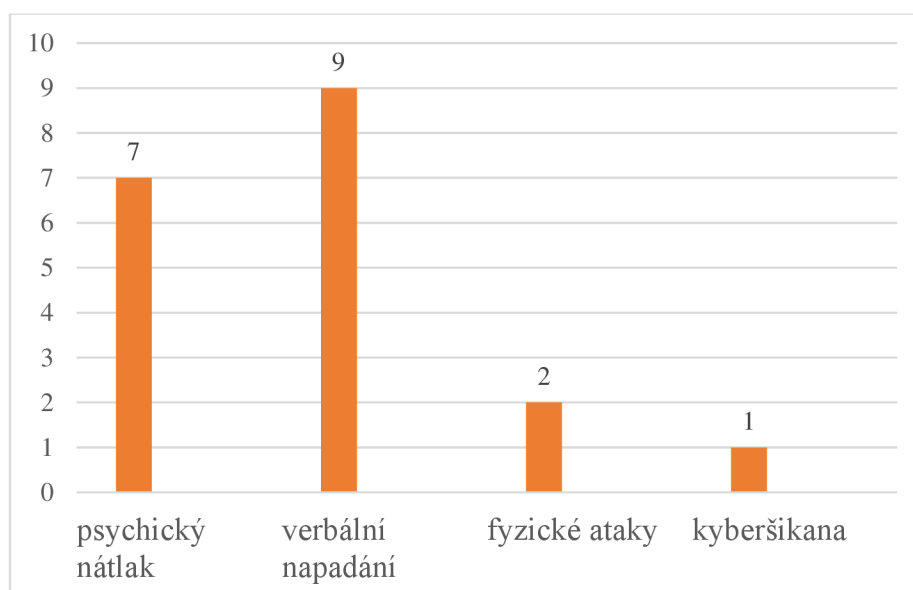
Otázka č. 2 Pokud je vaše odpověď v otázce č. 1. ano, o jakou formu šikany se jedná/jednalo?

Tab. 2 – Forma šikany

Možnosti	počet odpovědí	podíl %
psychický nátlak	7	36,80
verbální – slovní napadání	9	47,40
fyzické ataky	2	10,50
kyberšikana	1	5,30
Celkem	19	100,00

Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Graf 2 – Forma šikany

Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Analýza výsledků: Na otázku odpovídali jen ti respondenti, kteří v první otázce uvedli odpověď ANO. Z nich se sedm setkalo s psychickým nátlakem jako formou šikany, devět respondentů s verbálním napadáním, dva s fyzickými ataky a jeden s kyberšikanou.

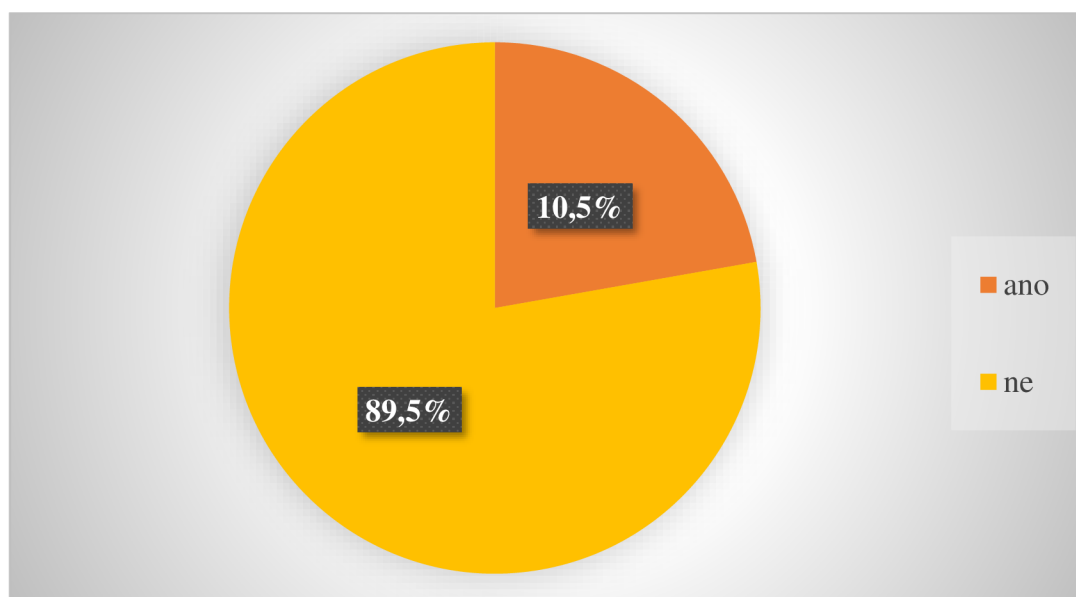
Otázka č. 3 Pokud je vaše odpověď v otázce č. 1. ano, byla šikana realizována výhradně ve školním prostředí?

Tab. 3 Šikana ve školním prostředí

Možnosti	počet odpovědí	podíl %
ano	2	10,50
ne	17	89,50
Celkem	19	100,00

Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Graf 3 Šikana ve školním prostředí

Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Analýza výsledků: Na otázku opět odpovídali jen ti, kteří v první otázce uvedli odpověď ANO. Z nich se 2 respondenti setkali se šikanou realizovanou výhradně ve školním prostředí a 17 z nich ne.

Otázka č. 4 Jak často se šikanou ve školním prostředí setkáváte?

Tab. 4 Četnost šikany ve škole

Možnosti	počet odpovědí	podíl %
nesetkala/nesetkal	31	62,00
1x za školní rok	11	22,00
1 za měsíc	2	4,00
několikrát za profesní kariéru (za posledních 10 let méně než 5x)	6	12,00
uved'te jiné	0	0
Celkem	50	100,00

Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Graf 4 Četnosti šikany ve škole

Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Analýza výsledků: Z dostupných výsledků se 62% pedagogických pracovníků se šikanou na škole neseťkala. 22% se s ní setká jednou za školní rok. 4% pracovníků ji musí řešit 1x za měsíc a 12% ji řešili několikrát za profesní kariéru, za posledních deset let méně než 5x. Žádný respondent neuvedl jiné časové rozmezí četnosti šikany ve škole.

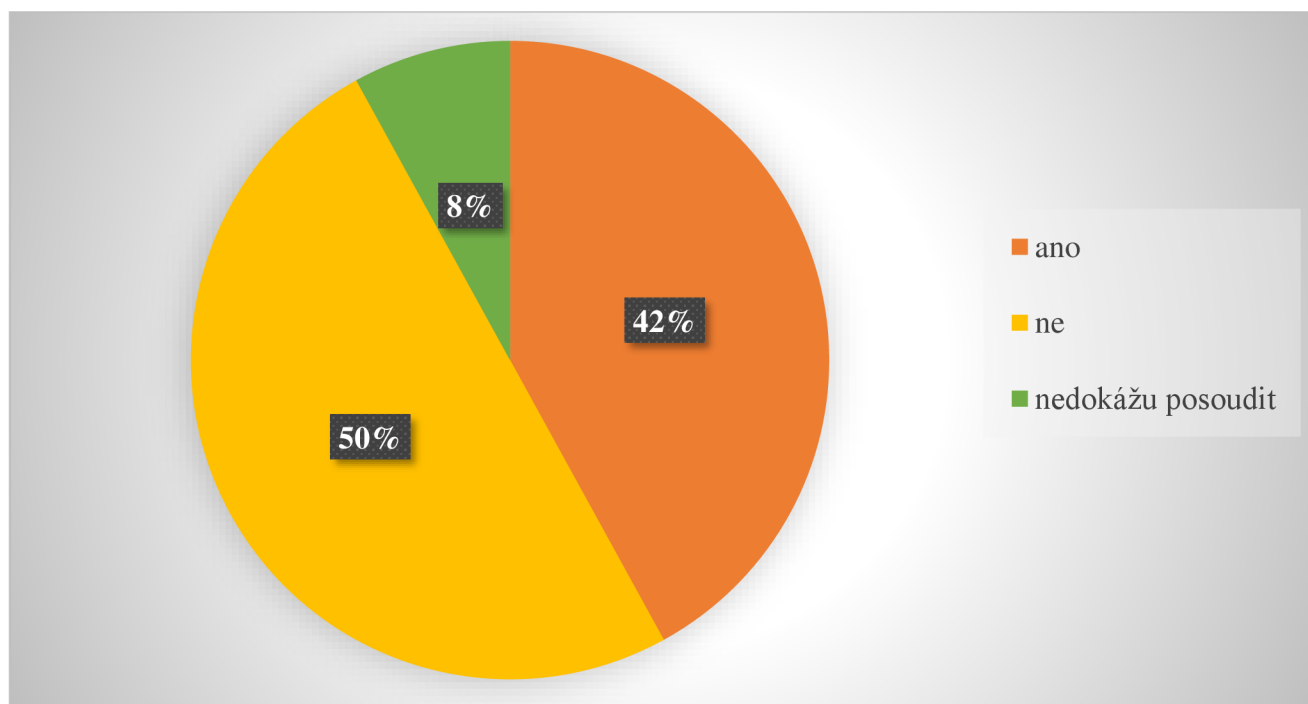
Otázka č. 5 Máte za to, že obětí šikany se stávají častěji děti s mentálním postižením?

Tab. 5 Oběti šikany

Možnosti	Počet odpovědí	Podíl %
ano	21	42,00
ne	25	50,00
nedokážu posoudit, vzhledem k malé zkušenosti	4	8,00
Celkem	50	100,00

Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Graf 5 Oběti šikany

Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Analýza výsledků: 21 pedagogických pracovníků si myslí, že mentální postižení je důvod k častější šikaně. 25 respondentů má názor opačný a čtyři respondenti mají málo zkušenosti, aby mohly adekvátně problém posoudit.

Komentář: U této otázky mě překvapil její výsledek. Podle mého názoru, druh mentálního postižení není důvodem k šikaně. Myslím si, že by byla velmi zajímavá diskuse na toto téma.

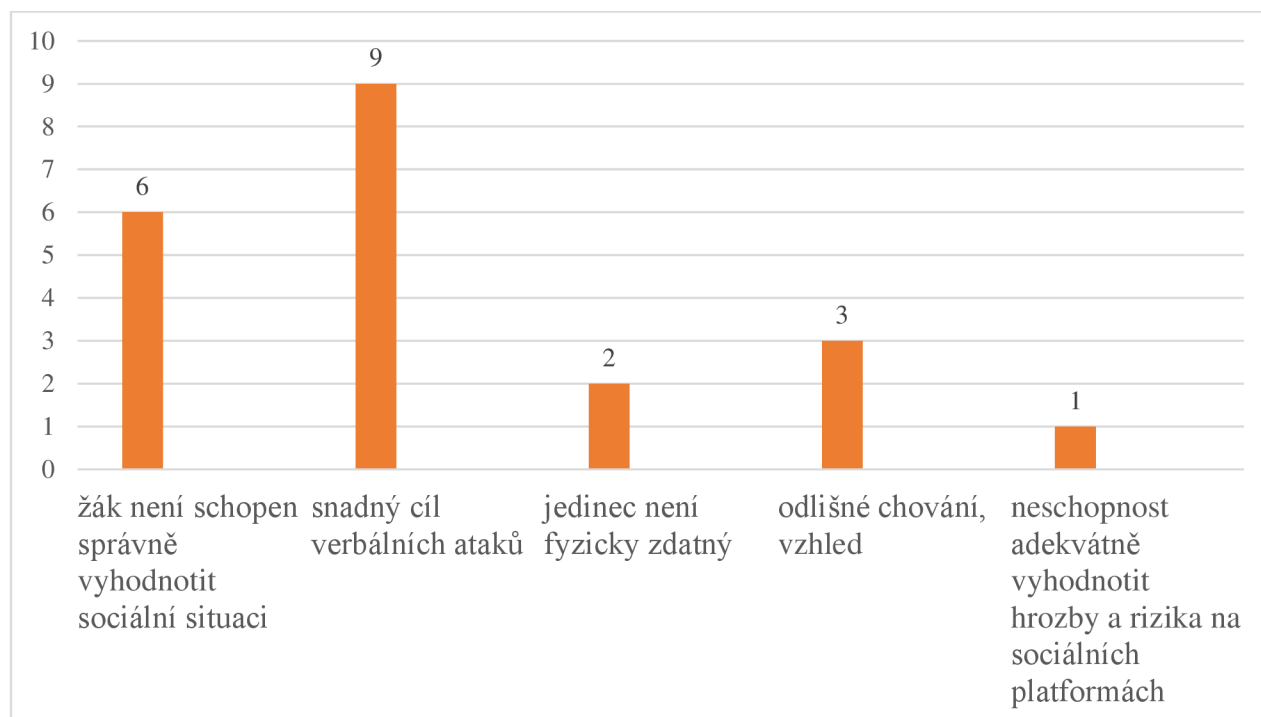
Otázka č. 6 Pokud je vaše odpověď na otázku č. 5 ano, proč tomu tak podle Vás je?

Tab. 6 Důvod šikany dětí s mentálním postižením

Možnosti	Počet odpovědí	Podíl %
žák není schopen správně vyhodnotit sociální situaci	6	28,60
snadný cíl verbálních ataků	9	42,90
jedinec není fyzicky zdatný	2	9,50
odlišné chování, vzhled	3	14,30
neschopnost adekvátně vyhodnotit hrozby a rizika na sociálních platformách	1	4,70
Celkem	21	100,00

Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Graf 6 Důvod šikany dětí s mentálním postižením

Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Analýza výsledků: Z respondentů, kteří na předchozí otázku odpověděli ANO šest z nich zastává názor, že je to z důvodu, že žák není schopen správně vyhodnotit sociální situaci. Devět z nich si myslí, že dítě se snadný cíl verbálních ataků – nedokáže se adekvátně bránit slovním

útokům. Z důvodu, že jedinec není fyzicky zdatný, má špatnou koordinaci pohybů je to pro dva respondenty. Tři dotazovaní jsou názoru, že je to z důvodu odlišného vzhledu a chování a jeden člověk si myslí, že je to z důvodu neschopnosti adekvátně vyhodnotit hrozby a rizika na sociálních platformách/komunikačních serverech.

Komentář: U této otázky mě překvapila malá četnost odpovědi odlišné chování, vzhled. Protože podle mého názoru to je častý důvod k šikaně nejen postižených dětí. Jak se může dočíst v teoretické části práce, tak jsou nejčastěji šikanováni jedinci, kteří se něčím odlišují. Čekala bych, že u dětí s mentálním postižením to bude nejčastější odpověď.

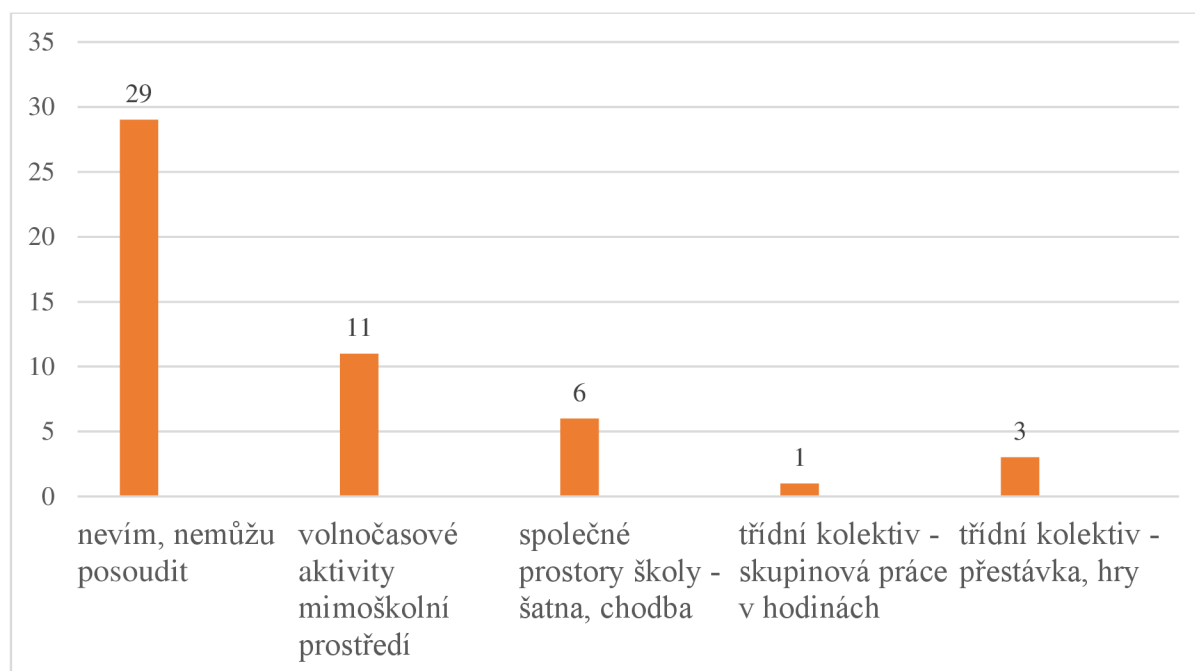
Otázka č. 7 Při jakých aktivitách/činnostech/ situacích se dle vašich zkušeností šikana projevila?

Tab. 7 Projev šikany

Možnosti	Počet odpovědí	Podíl %
nevím, nemůžu posoudit	29	58,00
volnočasové aktivity mimo školní prostředí	11	22,00
společné prostory školy	6	12,00
třídní kolektiv – kooperační činnosti, skupinová práce v hodinách	1	2,00
třídní kolektiv – odpočinkové aktivity	3	6,00
Celkem	50	100,00

Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Graf 7 Projev šikany

Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Analýza výsledků: Největší část respondentů odpověděla, že neví nebo nemůže posoudit. To přisuzují faktu, že ve speciálních třídách k šikaně dochází k zřídka nebo se jedná o pracovníky s malou praxí. Jedenáct respondentů uvedlo, že se šikana nejvíce projevila u volnočasových aktivit mimo školu. Podle deseti dotazovaných se šikana nejvíce projevila ve školním prostředí. Dle šesti respondentů se jedná o společné prostory školy jako jsou šatny nebo chodby. Čtyři pedagogové uvedly třídní kolektiv. Tři pracovníci si myslí, že se šikana projeví o přestávkách a jeden je názoru, že bude zjevná při skupinové práci v hodině.

Komentář: Jelikož jsou ve škole žáci téměř neustále ve společnosti učitelů nebo asistentů pedagoga nemá šikana prostor se rozvíjet. Respondenti, kteří uvedli, že neví přisuzují faktu, že se jedná o začínající učitele nebo asistenty pedagoga či jde o učitele, kteří pracují s dětmi s těžkým mentálním postižením a nemají s rizikovým chování vlastní zkušenost.

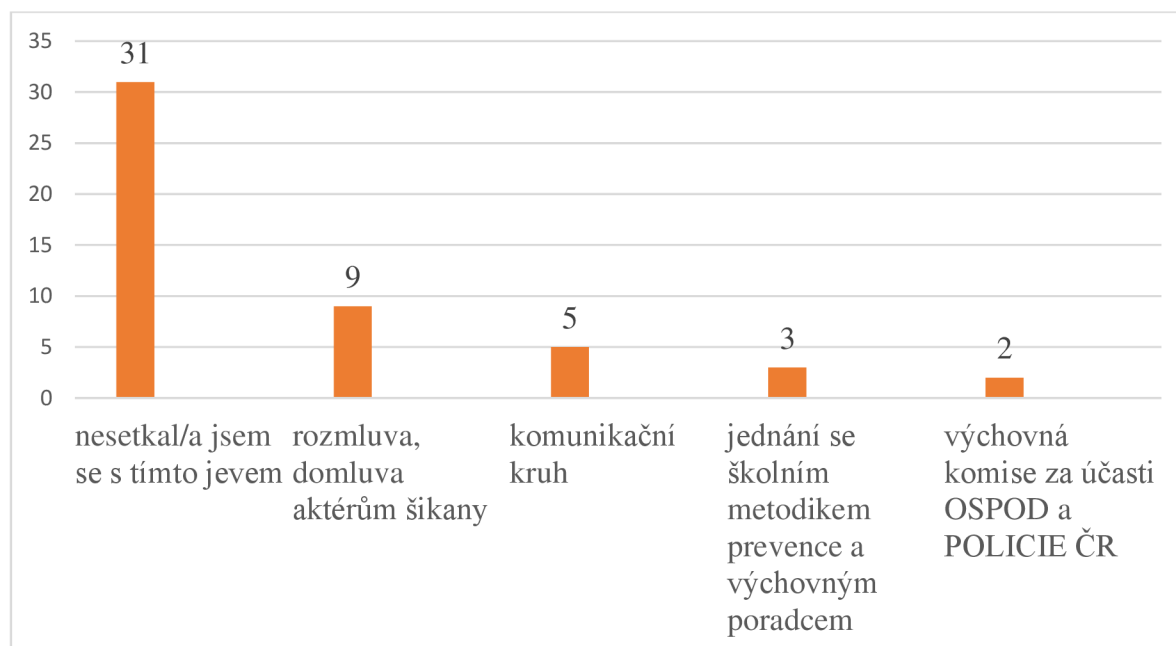
Otázka č. 8 Jak jste řešili zjištění, že je ve třídním kolektivu šikana?

Tab. 8 Řešení šikany ve školním kolektivu

Možnosti	Počet odpovědí	Podíl %
nesetkal/a jsem se s tímto jevem – neřešil/a jsem	31	62,00
rozmluva, domluva aktérům šikany	9	18,00
komunikační kruh v třídním kolektivu	5	10,00
jednání se školním metodikem prevence a výchovným poradcem školy	3	6,00
výchovná komise za účasti OSPOD a POLICIE ČR	2	4,00
Celkem	50	100,00

Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Graf 8 Řešení šikany ve školním kolektivu

Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Analýza výsledků: Se šikanou v třídním kolektivu se nesetkalo 62% dotazovaných. 18% to řešilo domluvou nebo rozmluvou s aktéry šikany. 10% situaci vyřešilo pomocí komunikačního kruhu. 6% respondentů muselo svolat jednání s metodikem prevence a výchovným poradcem školy a 4% situaci řešili za pomoci výchovné komise za účasti OSPOD a POLICIE ČR.

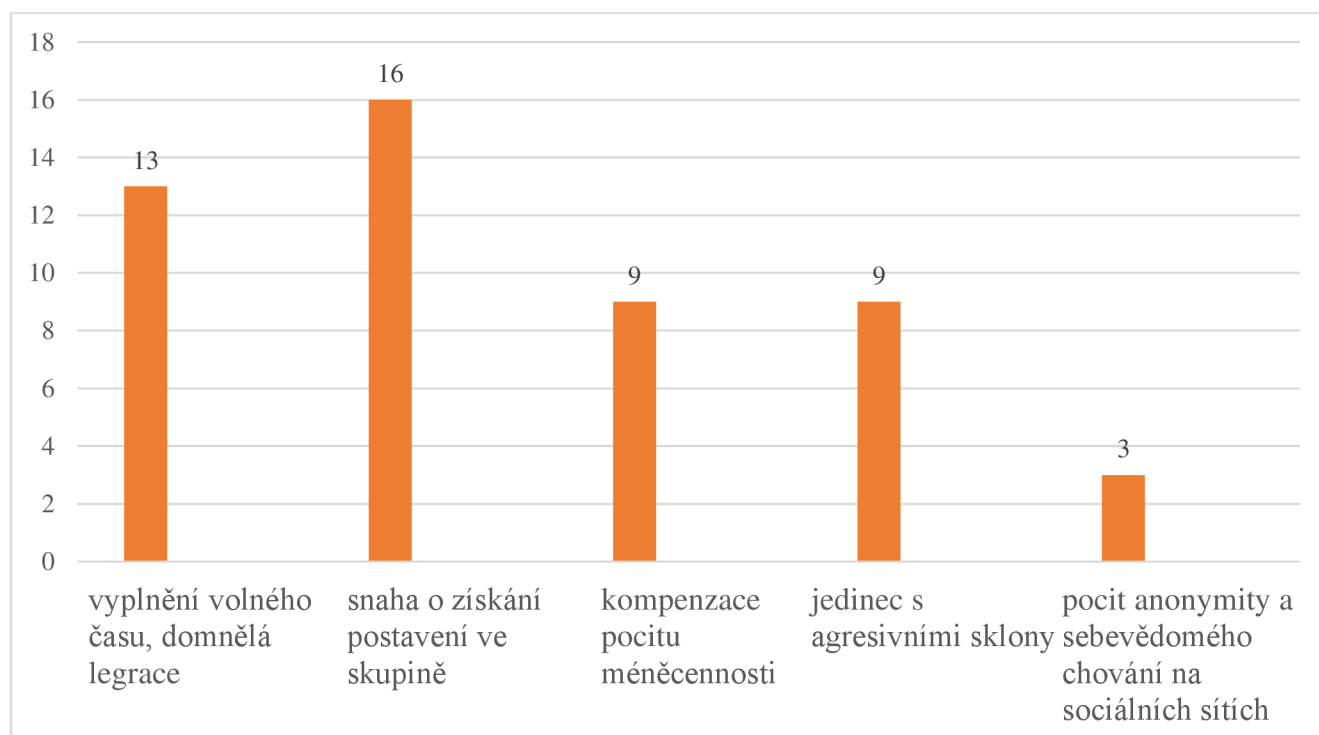
Otázka č. 9 Jaké si myslíte, že jsou příčiny vzniku šikany?

Tab. 9 Příčiny vzniku šikany

Možnosti	Počet odpovědí	Podíl %
vyplnění volného času, domnělá legrace	13	26,00
snaha o získání postavení ve skupině	16	32,00
kompensace pocitu méněcennosti	9	18,00
jedinec s agresivními sklony	9	18,00
pocit anonymity a sebevědomého chování na sociálních sítích	3	6,00
Celkem	50	100,00

Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Graf 9 Příčiny vzniku šikany

Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Analýza výsledků: Třináct respondentů si myslí, že příčinou je domnělá legrace. Šestnáct dotazovaných je názoru, že je to snaha o získání postavení ve skupině. Podle devíti pedagogů

je to kompenzace pocitu méněcennosti a stejný počet je názoru, že je to jedinec s agresivními sklony a tři respondenti si myslí, že je příčina pocit anonymity na sociálních sítích.

Otázka č. 10 Máte ve škole možnost využít k řešení situace školního psychologa, výchovného poradce, metodika školní prevence?

Tab. 10 Metodik prevence

Možnosti	počet odpovědí	podíl %
ano	50	100,00
ne	0	0
Celkem	50	100,00

Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Analýza výsledků: Na základní škole je možnost využít k řešení šikany školní metodik prevence nebo výchovného poradce.

Komentář: Školní psycholog by na škole uplatnění našel, ale bohužel zde není. V případě potřeby se využívá psycholog v poradenském zařízení Pedagogicko-psychologické poradny nebo Speciálně pedagogického centra. Na základní škole nově od září 2020 působí sociální pracovník.

Otázka č. 11 Jaký druh prevence probíhá na vaší škole? (ve vaší třídě, ve školním prostředí)

Možnost označit více odpovědí

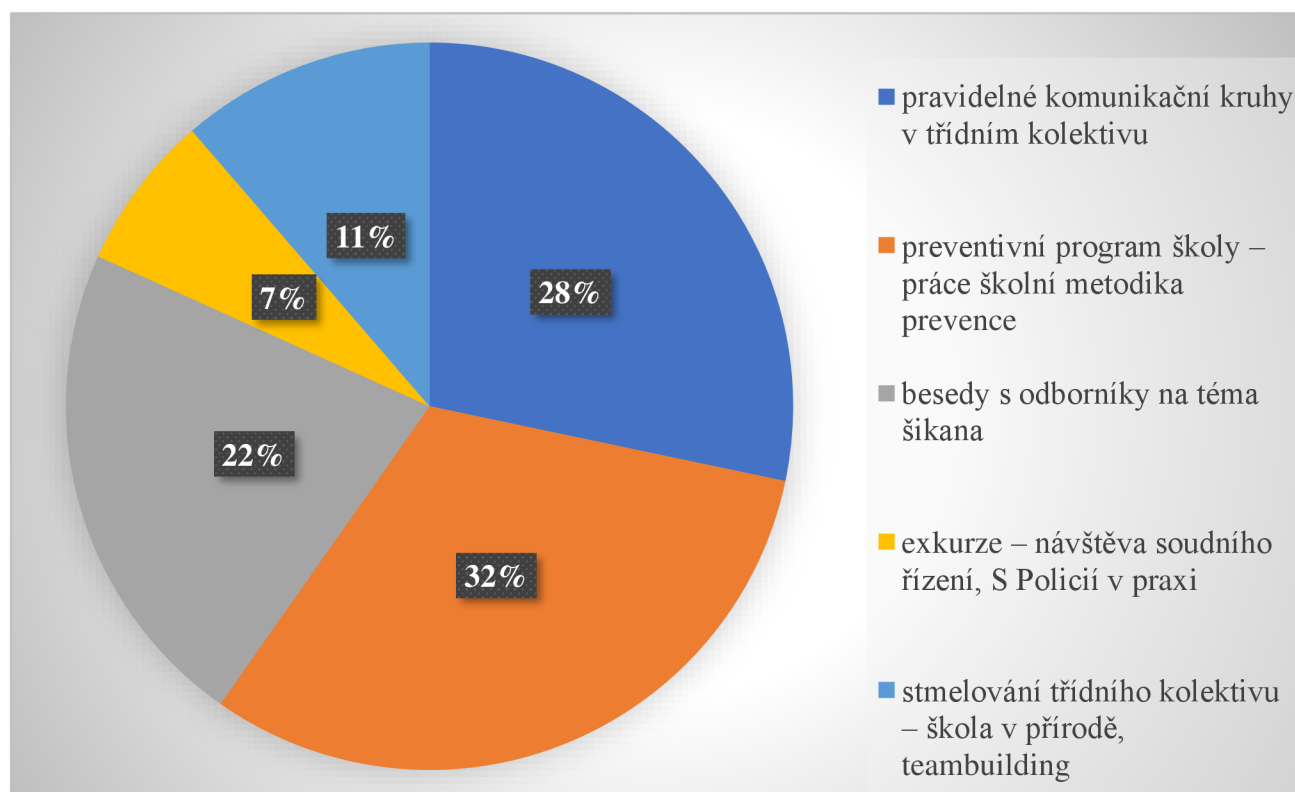
Tab. 11 Prevence ve škole

Možnosti	Počet odpovědí	Podíl %
pravidelné komunikační kruhy v třídním kolektivu	45	90,00
preventivní program školy – práce školní metodika prevence	50	100,00
besedy s odborníky na téma šikana	35	70,00
exkurze – návštěva soudního řízení, S Policií v praxi	11	22,00
stmelování třídního kolektivu – škola v přírodě, teambuilding	18	36,00

Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Graf. 10 Prevence ve škole

Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Analýza výsledků: Pedagogové využívají několika metod prevence rizikového chování. Nejběžnější je komunikační kruh. Někteří učitelé ho dělají pravidelně každé pondělí ráno. Ten využívá 45 dotázaných z 50. Preventivní program školy vzorně plní všichni pedagogové. Na besedy s odborníky chodí především děti s lehkým mentálním postižením a starší děti se středně těžkým mentálním postižením, ty navštěvuje 35 pracovníků. Exkurze jako prevenci využívá 11 dotázaných a 18 respondentů jezdí na školy v přírodě s preventivním programem nebo na teambuilding.

Komentář: Z vlastní zkušenosti vím, že mnoho učitelů dělá komunikační kruh každé pondělí ráno. Školní preventista pro každou třídu vymýšlí zajímavý a co nejvíce interaktivní program. Děti velmi oblíbený je Záchranný kruh v Karlových Varech. Jedná se o centrum všech integrovaných složek záchranného systému. Každá složka, zde má svůj „dům“, ve kterém dětem představují různá rizika a zároveň je vzdělávají co dělat, když se stanou, nebo jak jim zabránit. Děti s lehkým mentálním postižením z druhého stupně jezdí na školu v přírodě, která je zaměřena na patologické chování. V prvním návrhu dotazníku byla ještě jedna možnost odpovědi a tím byla polootevřená odpověď jiné. Podle několika názorů již byla zbytečná a jiná varianta je nenapadla.

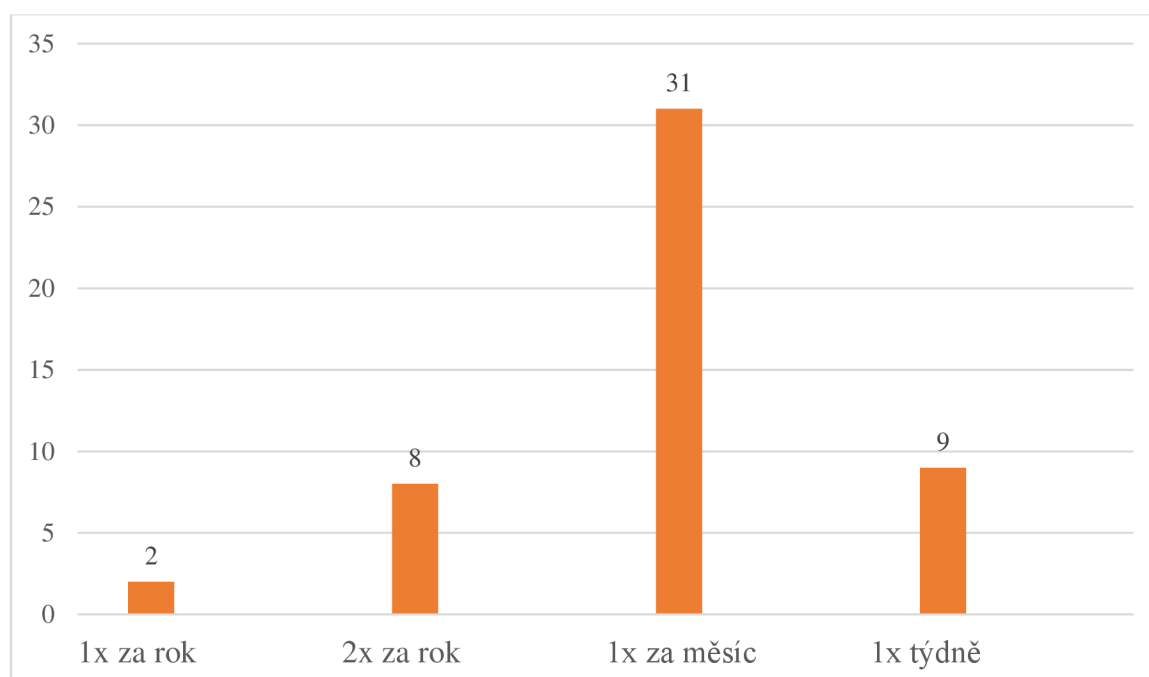
Otázka č. 12 Jak často děláte preventivní akce pro žáky?

Tab. 12 Četnost preventivních akcí

Možnosti	Počet odpovědí	Podíl %
1x za školní rok	8	16,00
2x za školní rok	2	4,00
1x za měsíc	31	62,00
1x týdně	9	18,00
Celkem	50	100,00

Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Graf 11 Četnost preventivních akcí

Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Analýza výsledků: Nejčastěji se prevence provádí 1x za měsíc, to uvedlo 31 respondentů. Devět dotazujících ji provádí 1x týdně. 2x za rok ji dělá osm pracovníků a dva ji plní jednou ročně. Nižší četnost je u dětí s těžkým mentálním postižením, kde se předpokládá, že se se šikanou nikdy nesečkají.

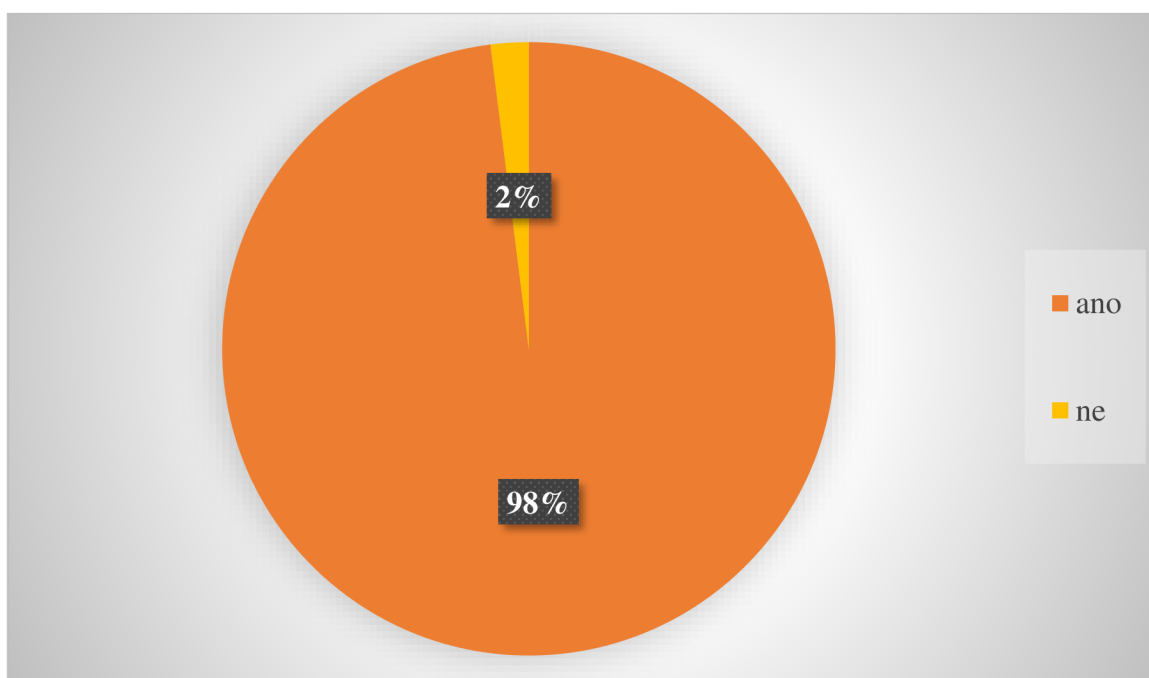
Otázka č. 13 Myslíte si, že je to dostačující?

Tab. 13 Dostatečnost prevence

Možnosti	počet odpovědí	podíl %
ano	49	98,00
ne	1	2,00
Celkem	50	100,00

Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Graf 12 Dostatečnost prevence

Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Analýza výsledků: 49 pedagogických pracovníků shledává prevenci na škole dostačující. Pouze jeden respondent odpověděl negativně.

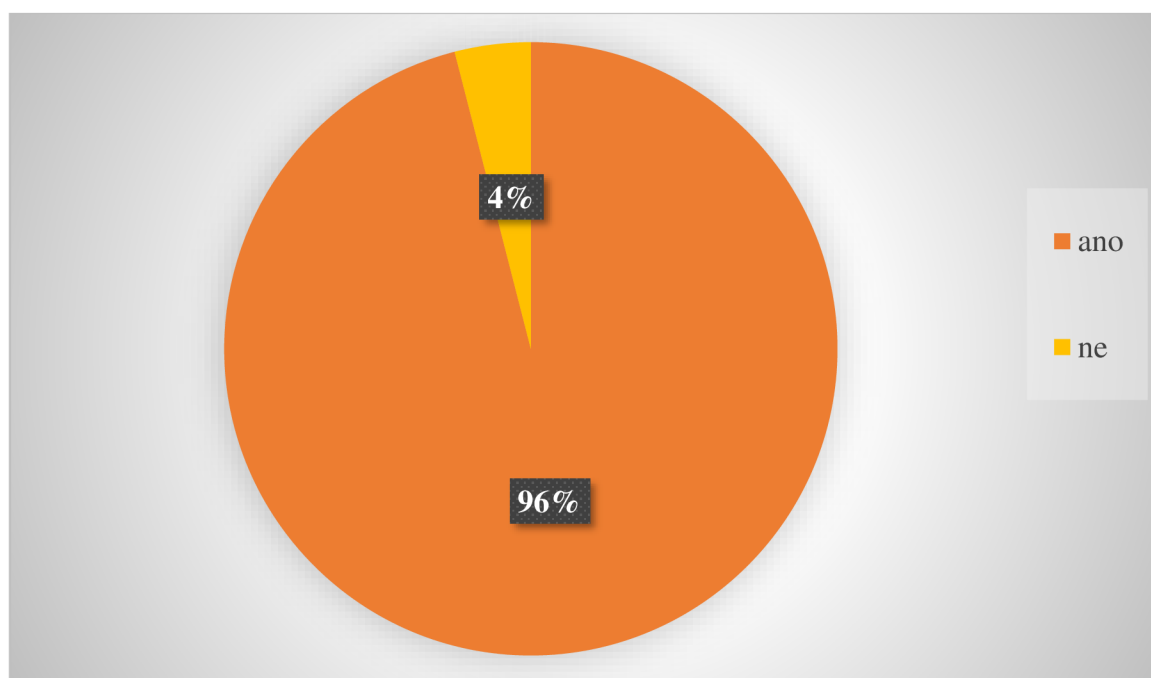
Otázka č. 14 Má podle vašeho názoru prevence vliv na výskyt šikany?

Tab. 14 Vliv prevence na výskyt šikany

Možnosti	počet odpovědí	podíl %
ano	48	96,00
ne	2	4,00
Celkem	50	100,00

Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Graf 13 Vliv prevence na výskyt šikany

Zdroj: autor práce (vlastní výzkum)

Analýza výsledků: Je zřejmé, že většina školy zastává názor, že má prevence vliv na výskyt šikany. Pouze dva respondenti si myslí, že prevence výskyt šikany nijak neovlivní.

Komentář: Podle mého názoru prevence na škole má velký význam a je důležitou součástí vzdělávacího programu školy.

9.8 Vyhodnocení výsledků šetření

Cílem této podkapitoly je vyhodnotit zjištěné údaje z dotazníkového šetření a ověřit tak stanovené hypotézy.

H1 Lze předpokládat, že se se šikanou setkají děti s mentálním postižením častěji mimo školní prostředí.

Na základě zjištěných údajů z dotazníkové šetření se tato hypotéza H1 potvrdila.

H2 Lze předpokládat, že častější formou šikany u dětí s mentálním postižením jsou verbální útoky než fyzické ataky.

Na základě zjištěných údajů z dotazníkové šetření se tato hypotéza H2 potvrdila.

H3 Lze předpokládat, že prevence je natolik dostačující, že vede k eliminaci výskytu toho jevu mezi žáky s mentálním postižením.

Na základě zjištěných údajů z dotazníkové šetření se tato hypotéza H3 potvrdila.

9.9 Shrnutí výsledků výzkumu

Tématem diplomové práce byla šikana jako speciálně pedagogický problém u mentálně postižených dětí. Cílem bylo zmapovat v jakých formách a četnosti se setkají děti s mentálním postižením se šikanou. Kvalitativní výzkum vyhledával možné odpovědi v rozhovorech s dětmi základní školy zřízené podle §16 školského zákona. Kvantitativní výzkum hledal odpovědi v dotazníkovém šetření, které bylo provedeno mezi pedagogickými pracovníky stejné školy.

Podle mého názoru byl cíl práce naplněn. Z výzkumu vyplynulo, že se děti s mentálním postižením se šikanou setkávají málo často.

Děti se středně těžkým mentálním postižením jsou ve škole stále ve společnosti asistenta pedagoga nebo pedagoga. Mimoškolní prostředí tráví volný čas v okruhu rodiny a přátel. Rodiče často z obavy šikany dítě radši samotné nikam nepouštějí. U dětí s lehkým mentálním

postižením je situace různorodější. Celý první stupeň a jedna třída na druhém stupni má ve třídě asistenta pedagoga a pedagoga. Děti jsou málokdy sami, tudíž šikana nemá tak velkou možnost se projevit. Na druhém stupni jsou žáci během přestávek pohlídáni dohledem na chodbě. Agresor se může nejvíce ve třídě projevit slovními útoky. Fyzické nebo slovní ataky se mohou ukázat při přecházení ze třídy například do počítačové učebny, tělocvičny, dílny, při příchodu anebo odchodu ze školy v šatně. Mimo školní prostředí mají děti své kamarády, party, ve který si navzájem neubližují a případné agresivní chování od někoho jiného zvládnout jako parta. Žádné z dětí neuvedlo, že by jejich skupinku ohrožovala jiná parta.

Na základě dotazníkového šetření, které proběhlo mezi padesáti pedagogickými pracovníky základní školy byly poskytnuté informace analyzovány a shrnuty. Z provedeného kvantitativního výzkumu vyplynulo, že šikana u mentálně postižených dětí se vyskytuje, ale v menší míře. Přisuzuji to faktu, že děti jsou stále ve společnosti pedagogických pracovníků nebo jsou pod dozorem. Dalším důvodem může být malý počet žáků ve třídě a důvěra dětí v učitele, díky které se žáci svěří a šikana se rychleji odhalí.

Pět pedagogů muselo ve své třídě řešit šikanu a jeden z nich ji řešil nejvážnější formou řešení za pomoci výchovné komise za účasti OSPOD a POLICIE ČR. Psychický nátlak a slovní útoky jsou podle názoru respondentů nejčastější formy šikany u mentálně postižených dětí, pokud k ní dojde. Mentálně postižené děti mohou být šikanovány proto, že se nemohou bránit slovním útokům, neumí správně vyhodnotit sociální situace nebo pro svou odlišnost ve svém chování a vzhledu. Důležitým aspektem je prevence šikany, která dle názoru pedagogických pracovníků a žáků probíhá pravidelně.

Závěr

Měřítkem úspěšnosti prevence bude snaha rozvinout schopnosti žáků samostatně odlišit šikanu a umět se jí bránit tak, aby po opuštění bezpečného prostředí školy si uměli s eventuální šikanou poradit. Pomocť žákům vytvořit si zdravé sebevědomí bez ohledu na úroveň postižení.

Podle mého názoru vhodná forma prevence spočívá v uplatňování individuálního přístupu. Rozhovor je třeba v úvodu zaměřit na odstranění počátečního ostychu a obav z neznámého, a následně poté využít získané důvěry a promluvit si i o tématech, která jsou citlivější a osobnějšího charakteru. Dozvíme se tak mnoho o jeho pocitech, problémech, ale i přáních a snech. Snadněji se poté vyhodnotí získané informace a na základě nich je možné s žákem individuálně pracovat a působit tak v rámci prevence cíleně na jednotlivé oblasti. K práci s jednotlivcem je nezbytné mít velkou míru empatie, ale také nadhledu a zkušenosti. Prevenci je vždy vhodné zvolit s ohledem na věk, stupeň postižení a postavení ve třídním kolektivu. Je nezbytné jiným způsobem hovořit s „třídním outsiderem“ a „šéfem skupiny“. S žákem, který je ve skupině oblíbený a získal si v kolektivu nadřazené postavení mluvíme zejména o důsledcích rizikového chování, ale naopak s jedincem, který není ve třídě příliš oblíbený si povídáme o tom, jak chovat když ...

Dalším vhodným způsobem, jak připravit děti na situace, které mohou nastat v reálném, běžném životě, se kterými se mohou setkat i mimo školní zařízení, je rozvoj sociálního chování na základě přirozeného prožívání. Bez ohledu na probírané učivo, činnost či právě osvojovanou dovednost lze zařadit v případě nutnosti a s ohledem na vzniklou situaci nutnou prevenci. Reagovat ihned, pohotově a přirozeně. Odkrývat tabu a odstraňovat napětí v kolektivu. Ideálním prostředkem prevence je v rámci různých předmětů inscenovat, hrát scénky a zkusit modelové situace, při kterých si děti osvojují schopnost správně reagovat. Učitelé mohou čerpat inspiraci například z divadelního představení Divadla „Ve Tři“, kdy herci předváděli různé rizikové chování a děti je měly hodnotit, komentovat a pomoci s řešením. Do některých inscenací byli zapojeni i samotní žáci.

Pedagogové by měli učit děti rozpoznat rozdíl mezi nevinným škádlením, ironií a šikanou. Důležité je vědět, kdy je to ještě legrace, všichni se baví, a kdy už je to nepříjemné a hraniční. Nezbytné je s dětmi stále hovořit na téma vhodné x nevhodné, smím x nesmím, chci x nechci. Děti by v každém ohledu měly vědět, že za nimi někdo stojí a je schopen jim pomoci.

Umět se bránit věcem, které nechceme, aby nám někdo dělal. Vědět, kam a na koho se obrátit se svým problémem, kde je možné vyhledat pomoc v případě, že není v blízkém okolí

nikdo, komu se můžu, nebo chci svěřit. Znáť telefonické linky a internetové adresy, kde jsou školení odborníci ochotni ihned poskytnout radu a pomoc.

Výsledky výzkumu se navzájem doplňují a korespondují spolu. S plněním a četností prevence jsou spokojeny všechny zúčastněné strany. Z průzkumného šetření vyplývá, že žáci ví, jak se mají chovat v rizikových situacích a učitelé jsou rádi, že děti chápou důležitost prevence.

Ze získaných výsledků průzkumu je patrné, že prevence je na škole již nezbytnou součástí výuky a stala se tak přirozeným prvkem vzdělávání. Mentální postižení není v žádném případě rozhodujícím ukazatelem četnosti výskytu šikany. Prevence mívá pozitivní dopad na patologické chování žáků a učitelé tak řeší šikanu na škole pro děti se speciálními vzdělávacími potřebami minimálně.

Seznam použitých zdrojů:

Knihy:

1. BEŇO, P. *můj šéf, můj nepřítel?* Brno: ERA group, 2003. ISBN 80-86517-34-9.
2. BEŇO, P. *Šarmantní násilníci.* Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0938-6.
3. ČERNÁ, A., DĚDKOVÁ, L., MACHÁČKOVÁ, H., ŠEVČÍKOVÁ, A., ŠMAHEL, D. *Kyberšikana. Průvodce novým fenoménem.* Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-4577-0.
4. ECKERTO VÁ, L., DOČEKAL, D. *Bezpečnost dětí na internetu, rádce zodpovědného rodiče.* Brno: Computer Press, 2013 ISBN 978-80-251-3804-5.
5. FLEISCHMANN, O. *Problematika agrese a sebevědomí.* In. Sborník primární prevence sociálně patologických jevů. Ústí nad Labem: Portál, 2005. ISBN 80-7044-681-1.
6. GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu.* Brno: Paido, 2000. Edice pedagogické literatury. ISBN 80-859-3179-6
7. HULANOVÁ, L., *Internetová kriminalita páchaná na dětech. Psychologie internetové oběti, pachatele a kriminality.* Praha: Triton, 2012. ISBN 978-80-7387-545-9.
8. CHROMÝ, J. *Násilí na pracovišti. Charakteristika, rizikové faktory, specifické formy a právní souvislosti.* Praha: Wolters Kluwer, 2014. ISBN 978-80-7478-552-8.
9. KLIMEŠ, Lumír. *Slovník cizích slov.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. ISBN 14-621-85
10. KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování.* Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7367-014-3.
11. KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany.* Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-871-5.
12. KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc.* Praha: Portál, 1997. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-123-1.
13. MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže.* 2. aktualizované a rozšířené vydání, Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-5309-6.
14. MÜLLER, Oldřich. a kol. *Dítě se speciálními vzdělávacími potřebami v běžné škole.* 1. vyd. Olomouc, 2001. ISBN 80-244-0231-9
15. ŘÍČAN P. KREJČÍŘOVÁ D. a kol. *Dětská Klinická psychologie.* 4., přepracované a doplněné vydání. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-1049-5.

16. ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi. Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9.
17. ŘÍČAN, P., JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikany*. 1.vyd. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2991-6.
18. SMEJKAL, Vladimír. *Kybernetická kriminalita*. 2. rozšířené a aktualizované vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2018. ISBN 978-80-7380-720-7.
19. ŠVARCOVÁ-SLABINOVÁ, Iva. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*. Vyd. 4., přeprac. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-889-0.
20. ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.
21. VÁGNEROVÁ, Marie. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0696-5.
22. VALENTA, Milan. a kol. *Slovník speciální pedagogiky*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0937-9.

Internetové zdroje:

1. MARTÍNEK, Z. *Kdo jsou agresori a oběti v rámci šikany. Typologie agresorů a obětí*. [online]. In: 16. 10. 2013 [cit. 2021-6-2]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/k/z/17907/KDO-JSOU-AGRESORI-A-OBETI-V-RAMCI-SIKANY-TYPOLOGIE-AGRESORU-A-OBETI.html/> In Rozvoj školy a supervize: sborník konference: ZŠ Kamenický Šenov dne 31.5.2012. Praha: Lumen Vitale – Centrum vzdělávání, 2012. ISBN 978-80-905000-7-5.
2. Policie České republiky: *Preventivní informace. Šikana*. [online]. ČR: Policie ČR, 2019 [cit. 2020-03-30]. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/preventivni-informace-sikana.aspx>
3. ŠÍP, Martin. *Šikana z právního hlediska* [online]. Tábor, 2002 [cit. 2021-6-16]. Dostupné z: https://www.sikana.org/clanky_soubory/sikana.html

Ostatní zdroje:

1. KOPECKÝ, Kamil, René SZOTKOWSKI. *Kyberšikana a další formy kybernetické agrese*. In. Rizikové chování ve školním prostředí – rámcový koncept, Příloha č. 7. In. Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže (Dokument MŠMT č. j: 21291/2010-28).
2. Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních.
3. Minimální preventivní program vychází z pokynu MŠMT, k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škola školských zařízení č.: 24246/2008-6, zpracován na jeden školní rok metodikem prevence, podléhá kontrole České školní inspekce a písemné vyhodnocení účinnosti je součástí výroční zprávy o činnosti školy.
4. MKN-10: *mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů: desátá revize: obsahová aktualizace k 1.1.2018*. Praha: Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR, 2018. ISBN 978-80-7472-168-7.
5. Příloha č. 4. *Přímé a nepřímé varovné signály šikanování* In. Příloha č. 6. *Školní šikana* In. Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže (Dokument MŠMT č. j: 21291/2010-28).

Seznam grafů a tabulek

Grafy:

Graf 1: Zkušenost se šikanou na základní škole podle § 16 školského zákona	52
Graf 2: Formy šikany	53
Graf 3: Šikana ve školní prostředí	54
Graf 4: Četnost šikany ve škole	55
Graf 5: Oběti šikany	56
Graf 6: Důvod šikany dětí s mentálním postižením	57
Graf 7: Projev šikany	59
Graf 8: Řešení šikany ve školním kolektivu	60
Graf 9: Příčiny vzniku šikany	61
Graf 10: Prevence ve škole	63
Graf 11: Četnost preventivních akcí	65
Graf 12: Dostatečnost prevence	66
Graf 13: Vliv prevence na výskyt šikany	67

Tabulky:

Tabulka 1: Zkušenost se šikanou na základní škole podle § 16 školského zákona	52
Tabulka 2: Formy šikany	53
Tabulka 3: Šikana ve školní prostředí	54
Tabulka 4: Četnost šikany ve škole	55
Tabulka 5: Oběti šikany	56
Tabulka 6: Důvod šikany dětí s mentálním postižením	57
Tabulka 7: Projev šikany	58
Tabulka 8: Řešení šikany ve školním kolektivu	60
Tabulka 9: Příčiny vzniku šikany	61
Tabulka 10: Metodik prevence	62
Tabulka 11: Prevence ve škole	63
Tabulka 12: Četnost preventivních akcí	65
Tabulka 13: Dostatečnost prevence	66
Tabulka 14: Vliv prevence na výskyt šikany	67

Seznam příloh

Příloha A: Dotazník

Dotazník

Vážené kolegyně, vážení kolegové,

ráda bych Vás požádala o vyplnění následujícího dotazníku.

Úkolem průzkumu je zjistit, výskyt šikany u mentálně postižených dětí na základní škole v Chebu, zřízené podle § 16 školského zákona.

Dotazník je určen všem pedagogickým pracovníkům, je anonymní a nezabere více než 10 minut Vašeho času.

Prosím o vyplnění dotazníku Vámi všemi, na které se obracím, neboť pro účelné vyhodnocení je nutné získat co nejvíce odpovědí.

Výsledky průzkumu budou použity v mé diplomové práci.

Prosím o jeho vyplnění do 30. března 2021.

1. Setkali jste se ve své praxi na této škole se šikanou žáků?

- a) ano
- b) ne

2. Pokud je vaše odpověď v otázce č. 1. ano, o jakou formu šikany se jedná/jednalo?

- a) psychický nátlak
- b) verbální – slovní napadání
- c) fyzické ataky
- d) kyberšikana

3. Pokud je vaše odpověď v otázce č. 1. ano, byla šikana realizována výhradně ve školním prostředí?

- a) ano
- b) ne

4. Jak často se šikanou ve školním prostředí setkáváte?

- a) nesetkala/ nesetkal
- b) 1x za školní rok
- c) 1x za měsíc
- d) několikrát za profesní praxi (za posledních 10 let méně než 5x)
- e) jiné – více nebo méně, než je v uvedené nabídce

5. Máte za to, že obětí šikany se stávají častěji děti s mentálním postižením?

- a) ano
- b) ne
- c) nedokážu posoudit, vzhledem k malé zkušenosti

6. Pokud je vaše odpověď na otázku č. 5 ano, proč tomu tak podle Vás je?

- a) žák není schopen správně vyhodnotit sociální situaci
- b) snadný cíl verbálních ataků – nedokáže se adekvátně bránit slovním útokům
- c) jedinec není fyzicky zdatný, špatná koordinace pohybů
- d) odlišné vzhled a chování
- e) neschopnost adekvátně vyhodnotit hrozby a rizika na sociálních platformách/ komunikačních serverech

7. Při jakých aktivitách/činnostech/ situacích se dle vašich zkušeností šikana projevila?

- a) nevím, nemůžu posoudit
- b) volnočasové aktivity mimo školní prostředí (např. hřiště, park, ulice)
- c) společné prostory školy – mezigenerační setkávání (např. šatna, toaleta, chodba)
- d) třídní kolektiv – kooperační činnosti, spolupráce žáků (např. skupinová práce v hodinách)
- e) třídní kolektiv – odpočinkové aktivity (např. přestávka, hry)

8. Jak jste řešili zjištění, že je ve třídním kolektivu šikana?

- a) nesetkal/a jsem se s tímto jevem – neřešil/a jsem
- b) rozmluva, domluva aktérům šikany (připomenutí práv a povinností)
- c) komunikační kruh v třídním kolektivu
- d) jednání se školním metodikem prevence a výchovným poradcem školy
- e) výchovná komise za účasti OSPOD a POLICIE ČR

9. Máte ve škole možnost využít k řešení situace školního psychologa, výchovného poradce, metodika školní prevence?

- a) ano
- b) ne

10. Jaké si myslíte, že jsou příčiny vzniku šikany?

- a) vyplnění volného času, domnělá legrace
- b) snaha o získání postavení ve skupině
- c) kompenzace pocitu méněcennosti
- d) jedinec s agresivními sklony – kázeňské a výchovné problémy, narušené sociální vztahy 9
- e) pocit anonymity a sebevědomého chování na sociálních sítích 3

11. Jaký druh prevence probíhá na vaší škole? (ve vaší třídě, ve školním prostředí)

Možnost označit více odpovědí

- a) pravidelné komunikační kruhy v třídním kolektivu
- b) preventivní program školy – práce školního metodika prevence
- c) besedy s odborníky na téma šikana
- d) exkurze – návštěva soudního řízení, S Policií ČR v praxi
- e) stmelování třídního kolektivu – škola v přírodě zaměřená na třídní klima (teambuilding)

12. Jak často děláte preventivní akce pro žáky?

- a) 1x za školní rok
- b) 2x za školní rok
- c) 1x za měsíc
- d) 1x týdně

13. Myslíte si, že je to dostačující?

- a) ano
- b) ne

14. Má podle vašeho názoru prevence vliv na výskyt šikany?

- a) ano
- b) ne

Děkuji, za vyplnění dotazníku.